

FATIK

themanummer
**Strafuitvoering in
 tijden van corona**

37ste jaargang • april-mei-juni 2020 • nr. 166
 Driemaandelijkse uitgave
 FATIK is een uitgave van de Liga voor Mensenrechten v.z.w.

Inhoud

Editoriaal 3

- COVID-19 & detentie: naar een nieuw normaal?
Freya Vander Laenen & Luc Robert

Artikel 4

- Een bespreking van het koninklijk besluit over de strafprocedure en de uitvoering van straffen en maatregelen in het kader van de strijd tegen de verspreiding van het coronavirus COVID-19
An-Sofie Vanhouche & Olivia Nederlandt
- Detentie in tijden van Corona
Eric Maes & John Nève

Getuigenis 19

- De klok is geen vriend
Eric De Bolle, Eldi Edame, Georgy Janssens, Ivan Vissers & An-Sofie Vanhouche
- Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden in tijden van corona
Koenraad Polfliet
- Werken als gevangenisdirecteur in tijden van corona
Iris Naert
- Hoe houdt corona het werken en leven op een gedetineerdenafdeling in zijn greep: het perspectief van een penitentiaire bewakingsassistent
Didier Leysen
- Meester, wanneer krijgen we terug bezoek?
Jürgen Millen
- Hetzelfde maar anders: werken als justitieassistent in tijden van corona
Hilde De Baerdemaeker

Uitgelezen 38

- Wegwijs binnen de muren
 Bajesboek en gevangenisgids
Chris Hermans

Afgiftekantoor: 9000 Gent Nieuwevaart
 Bg FATIK PA3A9109

Afzenderadres: Liga voor Mensenrechten
 Gebroeders De Smetstraat 75
 9000 Gent

V.U.: Kati Verstrepen
 Gebroeders De Smetstraat 75
 9000 Gent

LIGA VOOR
 MENSENRECHTEN

WWW.MENSENRECHTEN.BE

FATIK

Tijdschrift voor Strafbeleid en Gevangeniswezen
Verschijnt vier keer per jaar
37ste jaargang
april-mei-juni 2020, nr. 166

ISSN 0772-5167

Redactie

Hoofdredactie: Luc Robert
Eindredactie: Lars Breuls
Redactie: Tom Daems, Chris Hermans, Jürgen Millen, Neil Paterson, Koenraad Polfliet, Freya Vander Laenen, An-Sofie Vanhouche

Abonnement op FATIK?
Surft naar fatik.mensenrechten.be
Of bel 09/223.07.38

Redactiesecretariaat

Liga voor Mensenrechten vzw.
Gebroeders De Smetstraat 75, 9000 Gent
tel: 09/223.07.38
e-mail: info@mensenrechten.be
website: <https://mensenrechten.be>

Redactionele samenwerking en disclaimer

FATIK, Tijdschrift voor Strafbeleid en Gevangeniswezen strekt tot een zo volledig mogelijke berichtgeving over de evoluties op het vlak van strafbeleid en gevangeniswezen.

Voor publicatie aangeboden teksten mogen rechtstreeks naar het redactiesecretariaat worden gestuurd. De redactie behoudt zich alle rechten voor de publicatie van ingezonden teksten, artikels, werken, advertenties ed. te weigeren.

Aan de totstandkoming van deze publicatie is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden de redactie en de uitgever geen verantwoordelijkheid. Elke auteur is verantwoordelijk voor zijn/haar eigen redactionele bijdragen.

Jaarabonnements tijdschriften

Abonnement op Tijdschrift voor Mensenrechten: €35
Abonnement op Fatik, tijdschrift voor Strafbeleid en Gevangeniswezen: €40
Abonnement op beide tijdschriften: €70
Steunabonnement op beide tijdschriften: €96

rek.nr. BE34 0011 2701 3290

Meer informatie bij Liga voor Mensenrechten.

FATIK online

Je kan FATIK online raadplegen. De laatste vier nummers zijn enkel beschikbaar voor abonnees. Vraag een login via fatik@mensenrechten.be. Surft naar fatik.mensenrechten.be.

© Niets uit deze publicatie mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, elektronische gegevensdragers of welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande, uitdrukkelijke en schriftelijke toestemming van de uitgever.

Editoriaal

3

COVID-19 en detentie: naar een nieuw normaal?

Freya Vander Laenen & Luc Robert

Artikel

4

Een bespreking van het koninklijk besluit over de strafprocedure en de uitvoering van straffen en maatregelen in het kader van de strijd tegen de verspreiding van het coronavirus COVID-19

An-Sofie Vanhouche & Olivia Nederlandt

Detentie in tijden van Corona Impact van COVID-19-maatregelen inzake strafuitvoering op de omvang van de gevangenisbevolking

Eric Maes & John Nève

Getuigenis

19

De klok is geen vriend

Eric De Bolle, Eldi Edame, Georgy Janssens, Ivan Vissers & An-Sofie Vanhouche

Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden in tijden van corona

Koenraad Polfliet

Werken als gevangenisdirecteur in tijden van corona

Iris Naert

Hoe houdt corona het werken en leven op een gedetineerdenafdeling in zijn greep: het perspectief van een penitentiaire bewakingsassistent

Didier Leysen

Meester, wanneer krijgen we terug bezoek?

Jürgen Millen

Hetzelfde maar anders: werken als justitieassistent in tijden van corona

Hilde De Baerdemaeker

Uitgelezen

38

Wegwijs binnen de muren Bajesboek en gevangenisgids

Chris Hermans

COVID-19 en detentie: naar een nieuw normaal?

In dit themanummer van FATIK krijgen lezers een inzicht in de maatregelen en de gevolgen van COVID-19 op het leven en werken in detentie.

Gedetineerden zijn kwetsbaarder voor infectieziekten dan de doorsnee bevolking. De redenen daarvoor zijn genoegzaam bekend, ook in België¹: noodgedwongen dicht bij elkaar leven; een gebrek aan beweging; een minder goede (geestelijke) gezondheid en meer chronische aandoeningen (meer roken, meer obesitas, ...); een gebrek aan goede gezondheidszorg in detentie.² Anders dan in sommige andere landen, is het aantal besmettingen in de Belgische gevangenissen tot nog toe gelukkig wel beperkt gebleven.

Eén strategie, namelijk om zoveel mogelijk gevangenen vrij te laten, en zeker de groep van kwetsbare (oudere) gedetineerden³, werd in vele landen waaronder ook in België, gevolgd (zie de bijdrage van Vanhouche en Nederlandt). In zo'n 20 lidstaten van de Raad van Europa werd gebruik gemaakt van invrijheidstelling als preventieve maatregel, met meer dan 128.000 personen die in vrijheid gesteld zijn ten gevolge van de COVID-19 pandemie.⁴ In ons land daalde de gevangenispopulatie met meer dan 10% (zie de bijdrage van Maes en Nève).

Voor de anderen gold 'social distancing' in detentie. Hun cel was hun 'kot', bezoek werd vervangen door digitale en/of telefonische contacten en activiteiten werden tot een minimum herleid. Even volgde het leven in detentie op de voet de omstandigheden van buiten.

Wat vooral opvalt na het lezen van de inzendingen voor dit themanummer is dat het centrale woord 'samen' lijkt te zijn, personeel en gedetineerden, want iedereen is kwetsbaar. COVID-19 zou wel eens een 'blessing in disguise' kunnen zijn. De corona-crisis is erin geslaagd om het aantal gedetineerden in onze gevangenissen sterk te verminderen. Het kan politici ook aanzetten nu echt werk te maken van gelijkwaardigheid van zorg in detentie. Het kan tenslotte misschien het pad effenen voor meer begrip voor de impact van vrijheidsbeperking bij beleidsmakers en bij de bevolking. Iedereen heeft immers aan den lijve kunnen ondervinden hoe het is om met vrijheidsbeperkingen om te moeten gaan.⁵

Het schrijven van dit editoriaal valt samen met een nieuwe fase die vanaf 18 juni opstart: ook het gevangeniswezen begint aan een exit-strategie.⁶

Hopelijk worden nu lessen getrokken voor de toekomst. Zo zal deze crisis misschien leiden naar een nieuw normaal, ook in en voor detentie.

Freya Vander Laenen⁷ & Luc Robert⁸

1 L. Favril, F. Vander Laenen & K. Audenaert, "Psychiatrische morbiditeit bij gedetineerden in Vlaanderen", *Panopticon*, 2017, 38(4), 231-24; A. Bisback, L. Favril, F. Vander Laenen & C. Vandeviver, "Overlijdens tijdens detentie: zicht op oorzaken en impact", *Fatik*, 2018, afl. 160, 7-16.

2 Zie o.a. T. Burki, "Prisons are 'in no way equipped' to deal with COVID-19". *The Lancet*, World Report, 2020, 395(10234), 1411-1412.

3 O.a. T. Burki, I.c.; R. Rubin, "The challenge of preventing COVID-19 spread in correctional facilities", *JAMA*, 2020, 323(18), 1760-1761; D.W. Seal, "Impact of COVID-19 on Persons in Correctional Facilities – A Commentary", *Health Behavior and Policy Review*, 2020, 7(2), 161-164.

4 Zie M.F. Aebi en M.M. Tiago, *Prisons and Prisoners in Europe in Pandemic Times: An evaluation of the short-term impact of the COVID-19 on prison populations*, Strasbourg, Council of Europe, 2020, p.1 e.v. (zie: http://wp.unil.ch/space/files/2020/06/Prisons-and-the-COVID-19_200617_FINAL.pdf).

5 De psychologische impact van quarantainemaatregelen vertoont overigens grote parallellen met de gevolgen van detentie, zonder dat het ermee samen valt. Zie bvb. S.K. Brooks, R.K. Webster, L.E. Smith, L. Woodland, S. Wesseley, N. Greenberg & G.J. Rubin, "The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence", *The Lancet*, 2020, 395(10227), 912-820.

6 DG EPI, *Exitstrategie DG EPI: volgende fase*, s.d., s.l., on gepubliceerd document, p.1.

7 Hoofddocent criminologie, IRCP, UGent.

8 Hoofdredacteur FATIK en postdoctoraal onderzoeker (BOF), IRCP, UGent en gastonderzoeker NICC.

Een bespreking van het koninklijk besluit over de strafprocedure en de uitvoering van straffen en maatregelen in het kader van de strijd tegen de verspreiding van het coronavirus COVID-19

An-Sofie Vanhouche & Olivia Nederlandt¹

Het coronavirus COVID-19 zorgde voor ingrijpende wijzigingen in ons dagelijkse leven. Ook in de gevangenis krijgen bewoners te maken met ingrijpende inperkingen van het dagelijkse regime. Bovendien zorgde de invoering van enkele maatregelen voor een daling van de gevangenispopulatie. Zo beoogt de overheid de gezondheidsrisico's en de verspreiding van het virus in de gevangenis te beperken. In dit stuk bespreken we het koninklijk besluit dat belangrijke wijzigingen aanbracht in de strafprocedure en de uitvoering van de straffen.²

Op 30 maart werd de wet van 27 maart 2020 gepubliceerd. Deze wet geeft de Koning machtiging om maatregelen te nemen tegen de verspreiding van het coronavirus COVID-19.³ Deze wet laat de Koning toe om, bij een besluit vastgesteld door de Ministerraad, maatregelen te nemen om de "gevolgen van de COVID-19 epidemie of pandemie op te vangen".⁴ Een van de maatregelen laat toe om regels aan te passen omtrent "de procedure en de nadere regels voor de voorlopige hechtenis en voor de uitvoering van straffen en maatregelen".⁵ Dit alles moet gebeuren met inachtneming van de "fundamentele beginselen van de onafhankelijkheid en onpartijdigheid van de rechterlijke macht en met inachtneming van de rechten van de verdediging van de rechtszoekenden, de goede werking van de rechterlijke instanties en in het bijzonder de

continuïteit van de rechtsbedeling".⁶

Daaropvolgend werd op 9 april 2020 het koninklijk besluit nr. 3 houdende diverse bepalingen inzake de strafprocedure en uitvoering van straffen en maatregelen in het kader van de strijd tegen de verspreiding van het coronavirus COVID-19, gepubliceerd.⁷ Dit KB behandelt verschillende maatregelen. Enkele maatregelen werden reeds eerder uitgevoerd zoals het opschorten van de uitgaansvergunningen, de penitentiaire verloven en de beperkte detentie of de invoering van een verlengd verlof.⁸ Deze maatregelen werden vervolgens opgenomen in het KB van 9 april 2020 (met uitzondering van het verlengd penitentiair verlof dat een opschorting van de strafuitvoering werd).

In dit stuk beperken we ons tot de maatregelen met betrekking tot de gevangenis. We bespreken enerzijds de twee maatregelen om de gevangenispopulatie te doen dalen: (1) de onderbreking van de strafuitvoering en (2) de vervoegde invrijheidstelling. Anderzijds bespreken we de maatregelen die de transfers en bewegingen van gedetineerden beperken: (3) de maatregelen bij de zittingen van de strafuitvoeringsrechtbank (SURB), de strafuitvoeringsrechter (SUR) en de kamers ter bescherming van de maatschappij (KBM) en (4) de opschorting van uitgaansvergunningen (UV) en penitentiaire verloven (PV) en beperkte detentie (BD).

1 An-Sofie Vanhouche is als postdoctoraal onderzoeker en gastdocent verbonden aan de Vrije Universiteit Brussel, onderzoeksgroep Crime & Society. Olivia Nederlandt is als postdoctoraal onderzoeker en gastdocent verbonden aan Université Saint-Louis-Bruxelles.

2 KB 9 april 2020 nr. 3 houdende diverse bepalingen inzake strafprocedure en uitvoering van straffen en maatregelen in het kader van de strijd tegen de verspreiding van het coronavirus COVID-19, BS 9 april 2020 (hierna: KB 9 april 2020).

3 Wet van 27 maart 2020 die machtiging verleent aan de Koning om maatregelen te nemen in de strijd tegen de verspreiding van het coronavirus COVID-19, BS 30 maart 2020.

4 Art. 2 *Ibid.*

5 Art. 5, §1, al. 7 *Ibid.*

6 *Ibid.*

7 KB 9 april 2020. Voor een uitgebreide bespreking van het KB zie O. Nederlandt en D. Paci, "La prison face au Covid-19 : des mesures déséquilibrées au détriment des personnes détenues et/ou condamnées", *J.T.* 2020, 341-348.

8 Ministeriële omzendbrief nr. 1820 20 maart 2020 – Verlengd verlof ingevolge de coronavirus-pandemie.

(5) Uiteindelijk behandelen we kort de maatregelen die de leef- en werkomstandigheden in de gevangenissen dienen te bevorderen (6) en eindigen we met een korte bespreking van de langetermijnimplicaties die enkele artikelen van het KB mogelijks teweegbrengen.

De maatregelen van het KB die we niet opnemen in de voorliggende tekst⁹ behandelen de schriftelijke procedure voor de kamer van inbeschuldigingstelling;¹⁰ de opschorting van de verjaringstermijnen¹¹ en de aanpassingen voor bepaalde onderzoeksmaatregelen.¹²

De onderbreking van de strafuitvoering

Artikelen 6 t.e.m. 13 van het KB nr. 3 van 9 april 2020¹³ bepalen dat specifieke categorieën van gedetineerden in aanmerking komen voor een onderbreking van de strafuitvoering. Hiermee beoogt men de gevangenisbevolking te doen dalen en de gezondheidsrisico's te beperken.

De gevangenisdirectie kan de onderbreking van de strafuitvoering toekennen aan veroordeelden die de afgelopen zes maanden minstens één goed verlopen penitentiair verlof van 36 uur kregen; aan veroordeelden die in beperkte detentie verbleven en reeds gebruik maakten van een penitentiair verlof; of aan veroordeelden die behoren tot een kwetsbare risicogroep¹⁴ voor COVID-19. Vervolgens dient de persoon een vast adres te hebben en mag hij/zij geen gezondheidsrisico teweegbrengen voor de personen bij wie zij verblijven. Uiteindelijk mag de directie geen tegenaanwijzingen vaststellen zoals onttrekkingsgevaar, het risico om nieuwe ernstige strafbare feiten te plegen, de slachtoffers te verontrusten of zich niet te houden aan de

algemene maatregelen opgelegd ter bestrijding van het coronavirus COVID-19. De veroordeelde stemt schriftelijk in met deze onderbreking. Bepaalde categorieën veroordeelden kunnen geen gebruik maken van deze maatregel. Het gaat hier om veroordeelden die één of meerdere straffen ondergaan waarvan het straf totaal meer dan tien jaar bedraagt of veroordeelden voor terroristische of zedenmisdrijven. Ook de veroordeelden onder ET worden uitgesloten van deze mogelijkheid.¹⁵ Indien de directie een toekenning weigert aan een persoon die in aanmerking komt voor deze onderbreking van de strafuitvoering, wordt de weigering gemotiveerd. Na een toekenning brengt de gevangenisdirectie de procureur des Konings en het slachtoffer op de hoogte. De directeur kan de beslissing herroepen.¹⁶ Deze specifieke vorm van strafuitvoeringsonderbreking loopt in de periode van 18 maart 2020 tot 17 juni 2020 met mogelijkheid tot verlenging.¹⁷ Nadien brengt de directie de veroordeelde op de hoogte waarna deze zijn/haar straf verder uitzit in de gevangenis. Uit een rondvraag die we voerden bij de SURB's leerden we dat deze een ET konden toekennen om personen die in aanmerking komen voor deze maatregel toch van de nodige omkadering en controle te voorzien.

De mogelijkheid om gebruik te maken van deze onderbreking is geen subjectief recht, maar de directie dient een weigering wel te motiveren. De Raad van State is niet bevoegd voor een beroep tegen een weigeringsbeslissing.¹⁸ Enkele advocaten spanden wel een zaak aan bij de burgerlijke kortgedingrechter. Het ging daarbij om zaken van veroordeelden die niet aan de bovengenoemde criteria voldeden of om veroordeelden voor wie deze maatregel was geweigerd. De rechter in kortgeding greep echter niet in op de genomen beslissingen.¹⁹ De Raad van State benadrukt bovendien dat bij een strafonderbreking

9 Voor een kritische bespreking van deze artikelen van het KB zie O. Nederlandt en D. Paci, "La prison face au Covid-19 : des mesures déséquilibrées au détriment des personnes détenues et/ou condamnées", *J.T.* 2020, 341-348 ; L. Teper, "Coronavirus et droits de la défense : le diable se cache dans les détails", 13 april 2020, *Le Soir*, online beschikbaar :

<https://plus.lesoir.be/294175/article/2020-04-13/coronavirus-et-droits-de-la-defense-le-diable-se-cache-dans-les-details>; Liga voor de Mensenrechten, "Cette démocratie est la nôtre et doit le rester", 15 april 2020, *Le Vif*, online beschikbaar :

<https://www.levif.be/actualite/belgique/cette-democratie-est-la-notre-et-doit-le-rester/article-opinion-1277221.html>.

10 Art. 2 KB 9 april 2020.

11 Art. 3, *ibid.*

12 Art. 19-22, *ibid.*

13 *ibid.*

14 Het verslag aan de Koning en de collectieve brief n°153 (p. 2) omschrijven de risicogroep van personen die kwetsbaar zijn: veroordeelden die de leeftijd van 65 jaar hebben bereikt, personen die lijden aan ernstige medische ziektes zoals diabetes, hart- en long- of nieraandoeningen en personen van wie het immuunsysteem verzwakt is.

15 DGEPI, *Instructies coronavirus*, versie 30 april 2020, bd 28.

16 De gronden voor herroeping betreffen de niet naleving van de algemene voorwaarden: geen nieuwe strafbare feiten plegen, op elk ogenblik telefonisch bereikbaar zijn, zich aanbieden in de gevangenis op het ogenblik dat dit gevraagd wordt, zich niet in het buitenland begeven, de slachtoffers niet verontrusten en zich onmiddellijk verwijderen van de plaats waar men een slachtoffer ontmoet en zich houden aan de maatregelen opgelegd door de overheid in het kader van de strijd tegen de verspreiding van het coronavirus (zie bijlage 2 collectieve brief nr. 153).

17 KB 13 mei 2020 tot verlenging van de maatregelen genomen bij het Koninklijk besluit nr. 3 van 9 april 2020 houdende diverse bepalingen inzake strafprocedure en uitvoering van straffen en maatregelen in het kader van de strijd tegen de verspreiding van het coronavirus COVID-19, *BS* 13 mei 2020 (hierna: KB 13 mei 2020).

18 Verslag aan de Koning KB 9 april 2020.

19 O. Nederlandt en D. Paci, "La prison face au Covid-19 : des mesures déséquilibrées au détriment des personnes détenues et/ou condamnées", *J.T.* 2020, 341-348.

normaliter geen bijkomende voorwaarden gelden omdat de strafuitvoering niet doorloopt. Doordat het KB bij deze onderbreking van de strafuitvoering wel voorwaarden oplegt, toont deze gelijkenissen met het penitentiair verlov. Dit verlov is een strafuitvoeringsmodaliteit waarbij de strafuitvoering wel degelijk doorloopt.²⁰ Naar onze mening was het beter geweest om, rekening houdend met de oplegging van voorwaarden, bij deze maatregel de strafuitvoering niet te onderbreken.

Maes en Neve (in dit themanummer) tonen aan dat er 509 veroordeelden gebruik konden maken van deze onderbreking van de strafuitvoering (gegevens tot 6 mei). Deze maatregel lokte enkele parlementaire vragen uit. Naar aanleiding van de maatschappelijke en politieke bekommernissen omtrent intrafamiliaal geweld tijdens de *lockdown*, beantwoordde de minister van Justitie Koen Geens enkele vragen over de risico's van deze strafuitvoeringsonderbreking voor huisgenoten. De minister benadrukte dat de gevangenisdirectie altijd de tegenindicaties nagaat en een akkoord vraagt aan de andere inwoners.²¹ Hij vervolgde dat de directie deze beslissing neemt op basis van een advies van de Psychosociale Dienst (PSD). Deze dienst kan gebruik maken van risicotaxatie-instrumenten zoals de *Spousal Assault Risk Assessment Guide* en de *Brief Spousal Assault form for the Evaluation of Risk*. Uiteindelijk vermeldde de minister op 6 mei dat er tot dan toe slechts één herroeping was gebeurd. Het gaat om een agressie-incident ten aanzien van een ex-partner.²²

De vervroegde invrijheidstelling vanaf zes maanden voor het strafeinde

Artikel 15 van het KB nr. 3 van 9 april 2020²³ maakt een vervroegde invrijheidstelling mogelijk vanaf zes maanden voor het einde van het uitvoerbaar gedeelte van de vrijheidsstraf(fen). Ook hier mogen geen tegenaanwijzingen bestaan. Zo moet de persoon onderdak en voldoende middelen van bestaan hebben. Tijdens de proeftermijn (dit is de duur van het nog resterende gedeelte van de vrijheidsstraf) moet de veroordeelde zich houden aan enkele algemene voorwaarden: geen strafbare feiten plegen, geen slachtoffers verontrusten en bij een eventuele

ontmoeting met slachtoffers zich onmiddellijk van de plaats verwijderen. Uiteindelijk moet de veroordeelde de algemene maatregelen ter bestrijding van het coronavirus COVID-19 naleven. De gevangenisdirectie kent deze invrijheidstelling toe en kan deze tevens herroepen bij een niet naleving van de voorwaarden. Zonder herroeping loopt deze invrijheidstelling door tot het strafeinde. Bepaalde categorieën van veroordeelden worden uitgesloten zoals de veroordeelden die (een) vrijheidsbenemende straf(fen) ondergaan van meer dan tien jaar, TBS-veroordeelden, veroordeelden zonder verblijfstitel of veroordeelden voor terroristische of zedenmisdrijven. Maes en Nève (in dit themanummer) tonen aan dat deze vervroegde invrijheidstelling aan 182 veroordeelden werd toegekend (gegevens van 10 april tot 6 mei).

Het is belangrijk te onderstrepen dat de vervroegde invrijheidstelling vanaf zes maanden voor het strafeinde en de onderbreking van de strafuitvoering gelden voor veroordeelden met een straf van meer dan drie jaar. Veroordeelden met een straf van minder dan drie jaar komen bijna automatisch vrij na de uitvoering van een deel van de straf in de gevangenis of (meestal) onder elektronisch toezicht. Bovendien kunnen veroordeelden onder E.T. geen gebruik maken van de vervroegde invrijheidstelling.²⁴ Uiteindelijk rijst de vraag waarom er naast de maatregelen die een uitstroom van gedetineerden organiseren, geen maatregelen voor geïnterneerden werden genomen.

De verschijning voor de SUR, de SURB of de KBM en het gebruik van videoconferenties

Naast de twee maatregelen die een daling van de populatie beogen, werkt het KB nr. 3 van 8 april 2020 maatregelen uit die de transfers en bewegingen van gedetineerden beperken om enerzijds het besmettingsgevaar en anderzijds het verspreidingsgevaar te beperken.

Volgens de wet op de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten²⁵ heeft de veroordeelde het recht gehoord te worden en te verschijnen in verschillende procedures voor de SUR of de SURB.²⁶

20 Verslag aan de Koning KB 9 april 2020.

21 *Vr. en Antw.* Commissie voor Justitie 2019-2020, 22 april 2020, nr. 156.

22 *Vr. en Antw.* Commissie voor Justitie 2019-2020, 6 mei 2020, nr. 172.

23 KB 9 april 2020.

24 DGEPI, *Instructies coronavirus*, versie 30 april 2020, bd 29.

25 Wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, *BS* 15 juni 2006.

26 Art. 53, 61, 63, 68, 75/2, 78, 79, 95/1, 95/6, 95/13, 96/16, 96/18, 96/19, 96/23 en 95/30 wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, *BS* 15 juni 2006.

Deze verschijningen en de transporten die daarmee dikwijls gepaard gaan, wil de overheid vermijden.²⁷ Daarom vindt de vertegenwoordiging plaats door de raadsman van de veroordeelde (of het slachtoffer).²⁸ De SUR of de SURB hoort daardoor enkel het Openbaar Ministerie, de advocaat van de veroordeelde en eventueel de advocaat van het slachtoffer. Indien de SUR of de SURB de veroordeelde of het slachtoffer toch wenst te horen, moet men deze beslissing motiveren. Naar onze mening zou er voor elke veroordeelde zonder advocaat een dergelijke beslissing moeten genomen worden. Ook de zittingen die normaal gezien in de gevangenissen plaatsvinden, vinden nu in de justitiepaleizen plaats.²⁹ Dit gebeurt voor de periode van 18 maart 2020 tot 17 juni 2020 met de mogelijkheid tot verlenging.³⁰ Een gelijkaardige regeling werd uitgewerkt voor geïnterneerden die verschijnen voor de KBM. Ook zij worden vertegenwoordigd door hun raadsman.³¹

Nederlandt en Paci stellen opmerkelijke verschillen vast tussen de Franstalige SURB's en de manier waarop zij omgaan met deze maatregelen. Sommige SURB's houden bijna geen zittingen meer, andere zittingen blijven doorgaan en sommige SURB's maken in de mate van het mogelijke gebruik maken van *videocalls* (met het programma van Cisco Webex). Ook merken ze op dat sommige SURB's invrijheidstellingen voor medische redenen toekennen aan veroordeelde die behoren tot de kwetsbare groepen, en zich toegeeflijk opstellen bij de beoordeling van het reclasseringsplan. De coronamaatregelen bemoeilijken immers de uitwerking van dit plan, vooral wat betreft de dagbesteding.³² Een kleine rondvraag bij de Nederlandstalige SURB's en advocatuur leert ons dat de situatie in Nederlandstalig België gelijkaardig is. Bij de twee kamers van de SURB's die reageerden op onze vraag en een overzicht konden geven van hun SURB, bleek dat bijna alle zittingen (op uiteenlopende wijze) konden doorgaan. Ook een advocaat beaamde dit. Hij benadrukte wel dat sommige zaken werden uitgesteld maar dat dit uitstel niet werd opgedrongen.

Sommige kamers verhuisden naar het gerechtsgebouw maar één kamer kon zelfs in een gevangenis blijven zetelen. De zittingen gingen daar door in de bezoekzaal

die toeliet om de regels van de *social distancing* en andere corona-gerelateerde hygiënische maatregelen te respecteren. De gedetineerden die niet aanwezig waren in deze gevangenis (omdat zij in een andere instelling verbleven) werden wel via Webex gehoord. De visie van deze kamer was dat de gedetineerden zo veel als mogelijk de gelegenheid moesten krijgen om fysiek aanwezig te zijn tijdens de zitting. Deze kamer achtte videoconferenties niet geschikt wanneer de kamer de veroordeelde nog onvoldoende kent. Videotools laten immers moeilijker toe om voeling te krijgen met de persoon, om lichaamstaal te lezen of om diepgaand in debat te gaan.³³ Bovendien functioneerde het geluid niet altijd optimaal waardoor de persoon soms moeilijk verstaanbaar was. Bij een andere kamer regelde de voorzitter zelf alle technische aangelegenheden waardoor die te veel tijd stak in de praktische organisatie ten koste van de inhoudelijke aspecten van de zitting. Er werd wel één voordeel van deze videoconferenties naar voor geschoven. In een situatie waarbij de SURB de veroordeelde reeds een tijd begeleidde, werd een nieuwe uitgaansvergunning aangevraagd. Het feit dat de veroordeelde voor en dergelijke vraag geen transport naar een andere gevangenis moest ondergaan, beschouwde deze kamer, in dit specifieke geval, als een voordeel. Ook om een uitstel aan te vragen vermoeden we dat de mogelijkheid om een videoconferentie te gebruiken een meerwaarde biedt.

Een andere kamer liet weten dat er slechts éénmaal, op uitdrukkelijke vraag van de betrokken gedetineerde, een veroordeelde fysiek aanwezig was tijdens de zitting. Deze kamer maakte geen gebruik van Webex omdat dit moeilijk te organiseren was (gedetineerden die moeten voorkomen verblijven bijvoorbeeld niet gecentraliseerd in één gevangenis waardoor het organisatorisch moeilijk is om een vlot verloop van de zittingen te organiseren via Webex). Sommige gedetineerden konden de zitting, waarbij hun advocaat aanwezig was, telefonisch bijwonen vanuit de gevangenis. Vanuit de advocatuur kregen we te horen dat, in de lijn met de Webex ervaringen, de telefoonverbinding niet altijd optimaal was. Dat deze situatie bovendien weleens voor verwarring zorgde, bewijst het arrest van het Hof van Cassatie

27 Wat andere uithalingen betreft lezen we in de instructies van de federale overheid van 13 april 2020 het volgende: "Voor de verschijningen voor de raadkamer en de kamer van inbeschuldigingstelling in het kader van de voorlopige hechtenis, voorzien de besluiten niet in een aangepaste procedure. Indien in deze gevallen de rechtbank zou beslissen om een beroep te doen op videoconferencing, dan verleent het DG EPI hieraan haar medewerking." De minister van Justitie Koen Geens benadrukt dat transfers naar het gerechtsgebouw beperkt worden. De advocaat vertegenwoordigt zijn cliënt, terwijl de gedetineerde mogelijks kan deelnemen aan de zitting met behulp van audio- of videotools. Ook krijgt de gedetineerde de mogelijkheid tot een vertrouwelijk gesprek met de advocaat vanuit de gevangenis. (Vr. en Antw. Commissie voor Justitie 2019-2020, 22 april 2020, nr. 156.)

28 Art. 14-15 KB 9 april 2020.

29 Art. 18, *ibid.*

30 *Ibid.*

31 Art. 16-17, *ibid.*

32 O. Nederlandt en D. Paci, "La prison face au Covid-19 : des mesures déséquilibrées au détriment des personnes détenues et/ou condamnées", *J.T.* 2020, pp. 341-348.

33 Zo was er bovendien een SURB die oordeelde dat de debatten via videoconferentie hen niet in staat stelde de gunstige ontwikkeling van het gedrag van de veroordeelde te beoordelen (SURB Brussel (81st kamer), 8 mei 2020, RG. N°19/1287/SE, ongepubliceerd).

op 26 mei 2020. Het Hof vernietigde een vonnis van de strafuitvoeringsrechtbank, kamer voor de bescherming van de maatschappij te Gent.³⁴ Er wordt een schending van art. 81 van de interneringswet aangekaart. Dit artikel stelt dat de kamer voor de bescherming van de maatschappij enkel mag beslissen indien de geïnterneerde wordt bijgestaan of vertegenwoordigd door een advocaat. Art. 17 van het KB nr. 3 van 9 april 2020 voorziet in een regeling waarbij enkel de advocaat van de geïnterneerde wordt gehoord.³⁵ Echter, de link voor de videoconferentie via Webex werd naar het verkeerde e-mailadres gestuurd waardoor alleen de geïnterneerde werd gehoord. Uit de vooraf ingediende elektronische conclusie van de eisers werd beschouwd dat de advocaat akkoord ging met een schriftelijke verschijning. Hiermee ging de advocaat echter niet akkoord. Het verzenden van een conclusie betekent immers niet dat de advocaat kon deelnemen aan het debat voor de KBM, zoals de wet vereist. Het Hof van Cassatie volgde de redenering van de advocaat en vernietigde het vonnis van deze kamer.

Op basis van de bovenstaande informatie die we kregen van de SURB's en vanuit de advocatuur³⁶ bleek dat de werkwijze tussen de SURB's en de kamers dus sterk kon verschillen: sommige zittingen gingen fysiek door in de gevangenis (met respect voor *social distancing* en andere hygiënische maatregelen) zodat gedetineerden fysiek konden deelnemen, bij andere zittingen was de advocaat aanwezig terwijl de gedetineerde of geïnterneerde via Webex of telefonisch deelnam, andere kamers kozen ervoor om de zittingen zo veel als mogelijk schriftelijk te laten doorgaan. De visies en ervaringen verschilden daardoor sterk. Dit is een belangrijke vaststelling in het kader van een nieuw wetsvoorstel dat de invoering van videoconferenties structureel wil inbedden (zie verder onder punt 6).

De opschorting van UV, PV en BD

Ook met deze maatregel poogt de overheid de bewegingen van gedetineerden te vermijden. Daarom schort artikel 14 van het KB nr. 3 van 9 april 2020³⁷ de beslissingen omtrent de toekenning van uitgaansvergunningen, penitentiaire verloven en beperkte detentie op. De directie kan een uitzondering

op deze regel toestaan omwille van dringende humanitaire redenen. Deze opschorting geldt voor de periode van 18 maart 2020 tot 17 juni 2020 met mogelijkheid tot verlenging.³⁸

Het gaat hier om een ingrijpende beslissing die deze subjectieve rechten van gedetineerden opschort. We willen daarbij benadrukken dat de term "gunsten" die wordt gebruikt in het verslag aan de Koning, niet correct is en afbreuk doet aan het belang van deze rechten.³⁹

De uitvoering van de beslissingen over de toekenning van elektronisch toezicht of voorwaardelijke invrijheidstellingen gaan wel gewoon door.

De leef- en werkomstandigheden in de gevangenissen

Met de bovenstaande maatregelen beoogt de Belgische overheid de situatie in de Belgische gevangenissen te beheersen. Men speelt daarmee in op de aanbevelingen van het Europees antifoltercomité (CPT)⁴⁰ omtrent de uitrol van maatregelen ter bestrijding van het coronavirus COVID-19 in plaatsen van detentie.⁴¹ Het CPT beklemtoont dat deze maatregelen niet mogen resulteren in een onmenselijke of vernederende behandeling. Daarom schuift het comité tien concrete aanbevelingen naar voor. Deze benadrukken dat de doelstellingen van de beperkende maatregelen het garanderen van de gezondheid en veiligheid van bewoners en personeel zijn. Alle beperkingen dienen dan ook een wettelijke basis te kennen en moeten noodzakelijk, proportioneel en respectvol zijn. Daarnaast vraagt het CPT om in de gevangenissen de richtlijnen van de Wereldgezondheidsorganisatie evenals de nationale richtlijnen te respecteren. Aangezien het virus zich verspreidt door nauw interpersoonlijk contact, stelt dit in een detentiecontext uiterst moeilijk beheersbare problemen. Daarom adviseert het comité om zo veel als mogelijk te zoeken naar alternatieven voor de opsluiting, zeker in overbevolkte gevangenissen. Voornamelijk aan personen met een verhoogd gezondheidsrisico moet men de nodige aandacht besteden. Uiteindelijk verwacht het CPT dat, ondanks

34 Cass. 26 mei 2020, AR P. 20.0487.N.

35 Art. 17 KB 9 april 2020.

36 Zie ook T. Jeunejean, "Des juges au temps du Covid-19", *Justice en ligne*, 8 juni 2020, <https://www.justice-en-ligne.be/Des-juges-au-temps-du-Covid-19#.Xt3n4sLpSfE.facebook>.

37 KB 9 april 2020.

38 Art. 14 KB 13 mei 2020.

39 Verslag aan de Koning bij het KB 9 april 2020.

40 European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Statement of principles relating to the treatment of persons deprived of their liberty in the context of the coronavirus disease (COVID-19) pandemic, Council of Europe, CPT/Inf (2020) 13. Online raadpleegbaar: <https://rm.coe.int/16809cfa4b>.

41 Verslag aan de Koning bij het KB 9 april 2020.

de opgelegde maatregelen, alle fundamentele rechten van ingeslotenen gerespecteerd blijven. Het recht op persoonlijke hygiëne en een dagelijkse wandeling moeten gewaarborgd blijven. Er dient tevens een compensatie te bestaan voor de restricties op contacten met de buitenwereld. Telefonie kan een compensatie zijn. Om deze rechten te verzekeren en mensen te beschermen tegen een onmenselijke of vernederende behandeling moet uiteindelijk ook de toegang tot een advocaat of dokter gegarandeerd blijven en dienen externe controlemechanismen blijvend toegang te krijgen tot alle plaatsen van detentie.

Met betrekking tot de aanbevelingen van het CPT zien we dat het Belgische KB nr. van 9 april 2020⁴² zich voornamelijk toespitst op de adviezen omtrent het beheersen en vooral beperken van de gevangenispopulatie. Opvallend is dat het KB niet ingaat op de interne rechtspositie en de vrijheidsbeperkende maatregelen die in de instellingen geïmplementeerd worden. In tegenstelling tot het CPT advies, en contra het legaliteitsbeginsel⁴³, is er dus geen wettelijke basis voor de intramurale opgelegde beperkingen van de rechten. Men zou kunnen oordelen dat het ministerieel besluit van 23 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken⁴⁴ ook van toepassing is op de gevangenen en dat daardoor bezoek bijvoorbeeld niet mogelijk is.

Maar we stellen vast dat de geleidelijke versoepelingen in dit KB om praktische redenen niet zomaar (kunnen) gelden in gevangenen omwille van organisatorische redenen (zie bijvoorbeeld de regel van vier in het Ministerieel besluit van 8 mei 2020⁴⁵). Daarom geloven wij dat een wettelijke basis voor de inperkingen van het regime de rechtspositie van gedetineerden beter zou beschermen. De verschillende getroffen maatregelen door DGEPI om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 in de gevangenen te beperken zijn wel publiek beschikbaar. Deze transparantie van DGEPI is toe te juichen.⁴⁶

Langetermijnimplicaties van het KB

Het is intussen duidelijk dat men dit momentum aangrijpt om bepaalde aanpassingen in het kader van de COVID-19 maatregelen, blijvend in te voeren. Zo kwam er op 26 mei al een wetsvoorstel om de zittingen van de SURB of KBM in specifieke gevallen via videoconferenties te laten doorgaan. Omdat dit voorstel er onder andere komt naar aanleiding van de ervaringen onder de huidige maatregelen van het KB nr. 3 van 9 april 2020⁴⁷, voeren we hier een korte discussie over het voorstel.

De virtuele zittingen via de applicatie Cisco Webex laten bepaalde verdachten, beklaagden of veroordeelden in deze uitzonderlijke periode toe om tot op zekere hoogte deel te nemen aan de zittingen. Desondanks roepen dergelijke videoconferenties vragen op met betrekking tot het krijgen van een eerlijk proces. We herinneren eraan dat het Grondwettelijk Hof de wet van 29 januari 2016 betreffende het gebruik van videoconferenties voor de verschijning van in verdenking gestelden in voorlopige hechtenis⁴⁸ vernietigde. Het Hof benadrukte daarbij onder andere het belang van een effectieve deelname aan de rechtspleging, de mogelijkheid om zonder technische belemmeringen te worden gehoord en de mogelijkheid om op vertrouwelijke wijze te communiceren met de advocaat.⁴⁹ De minister van Justitie gaf eerder aan daarom het huidige gebruik van videoconferenties in de toekomst te evalueren.⁵⁰ Een evaluatie laat op zich wachten. Daarom verbaasde het wetsvoorstel van 26 mei 2020 dat onder andere handelt over videoconferenties in strafzaken, in strafuitvoeringszaken en in de uitvoering van interneringsmaatregelen (art. 128-136).⁵¹ Ondanks het ontbreken van een evaluatie spreekt men in de artikelsgewijze bespreking van het wetsvoorstel over de, niet nader omschreven, *positieve ervaringen* met videoconferenties.

Het nieuwe wetsvoorstel van 26 mei 2020 beoogt

42 KB 9 april 2020.

43 O. NEDERLANDT, "La légalité en matière pénitentiaire: une illusion?", in L. Detroux, M. El Berhoumi en B. Lombaert (Eds.), *La légalité : un principe de la démocratie belge en péril?*, Brussel, Larcier, 2019, 141 – 177.

44 Ministerieel besluit van 23 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 23 maart 2020.

45 Ministerieel besluit van 8 mei 2020 houdende wijziging van het ministerieel besluit van 23 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken, *BS* 8 mei 2020.

46 Het overzicht van deze instructies is publiek beschikbaar op de website van EUROPRIS (<https://www.europris.org/belgian-prison-service-be/>).

47 KB 9 april 2020.

48 Wet van 29 januari 2016 betreffende het gebruik van videoconferentie voor de verschijning van in verdenking gestelden in voorlopige hechtenis, *BS* 19 februari 2016.

49 GwHof 21 juni 2018, nr. 76/2018.

50 *Vr. en Antw.* Commissie voor Justitie 2019-2020, 6 mei 2020, nr. 172.

51 Wetsvoorstel van 27 mei 2020 houdende diverse bepalingen inzake justitie, onder meer in het kader van de strijd tegen de verspreiding van het coronavirus, *Parl. St.* Kamer 2019-2020, nr. 55-1295/001. Dit wetsvoorstel voorziet tevens in een uitstel de inwerkingtreding van bepaalde bepalingen van de wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten. Tijdens de pandemie moesten de voorbereidingen voor de inwerkingtreding van deze artikelen worden stopgezet waardoor een uitstel van zes maanden wordt voorzien.

de videoconferentie - in tegenstelling tot de hogergenoemde vernietigde wet van 29 januari 2016⁵² - grondwetsconform te regelen in het kader van de voorlopige hechtenis, de strafprocedure, de uitvoeringsprocedures van straffen en de interneringsmaatregel. In het licht van dit artikel beperken we ons tot de procedures voor de SUR, SURB, RBM en KBM. Om tegemoet te komen aan de tekortkomingen die het Grondwettelijk Hof vaststelde in het arrest van 19 januari 2018⁵³, bepaalt het wetsvoorstel de gevallen waarin de rechtscollèges een videooverschijning kunnen bevelen. Wat de verschijning voor de SUR, SURB⁵⁴ of RBM en KBM⁵⁵ betreft kan dit in de volgende gevallen: "*Ingeval van risico voor de volksgezondheid, de openbare orde, de veiligheid van andere bij het proces betrokken partijen of de slachtoffers, hetzij teneinde de termijnen verbonden aan de overbrengingen van de gevangenen te verminderen, of teneinde de procedure te vereenvoudigen en te versnellen.*" Een akkoord van de veroordeelde of de advocaat is in deze gevallen niet nodig. Bovendien staat er geen rechtsmiddel open. Met akkoord van deze twee actoren kan de videoconferentie ook in andere gevallen doorgaan.

Vervolgens moet de veroordeelde volgens de Europese rechtspraak⁵⁶ de debatten kunnen horen, volgen en buiten gehoorafstand kunnen communiceren met zijn advocaat. Het wetsvoorstel stelt daarom dat de videoconferentie in "*reële tijd doorgaat, dat de veroordeelde of geïnterneerde persoon in staat is effectief aan de rechtspleging deel te nemen en de debatten effectief en volledig te volgen, dat hij zich zonder technische belemmeringen kan uitdrukken en worden gehoord, en dat hij dezelfde rechten geniet als in het raam van de gewone rechtspleging.*"⁵⁷ De advocaat kan aanwezig zijn bij de SUR, SURB, RBM, KBM of bij de veroordeelde maar moet in elk geval vertrouwelijk kunnen communiceren met de veroordeelde.

Deze wetsvoorstellen blinken uit in vaagheid, en beantwoorden daardoor ons inziens niet aan de kritieken van het Grondwettelijk Hof. In dezelfde lijn stuurde de Hoge Raad voor de Justitie op 5 juni 2020 een bijzonder kritische brief naar de Kamer van

volksvertegenwoordigers omtrent dit wetsvoorstel.⁵⁸ Naast de vaagheid van formuleringen benadrukt de Hoge Raad het belang van een grondige reflectie over het gebruik van videoconferenties en betwijfelt hij of dit voorstel voldoet aan de richtlijnen van het Grondwettelijk Hof.⁵⁹ Doordat dit voorstel niet als wetsontwerp werd ingediend moeten de artikelen niet aan de afdeling wetgeving van de Raad van State worden voorgelegd. Een grondige analyse van het voorstel evenals adviezen van verschillende actoren ontbreken. De Hoge Raad betreurt bovendien dat hij op een dergelijk korte periode geen diepgaande analyse kan uitvoeren en had gehoopt dat een ontwerp zou volgen na een grondige doorlichting van de impact van de maatregelen op rechtszoekenden. De Hoge raad bekritiseert de indiening van het wetsvoorstel dan ook als volgt: "*De HRJ keurt dergelijke procedures ten sterkste af, zal zich in dit stadium niet uitspreken en niet aanvaarden dat men zich beroept op een advies dat onder dergelijke omstandigheden zou moeten worden voorbereid voor wetgevende bepalingen die eigenlijk niet dringend zijn.*"⁶⁰

Ook Avocats.be⁶¹ en de Orde van Vlaamse Balies (OVV) uitten zich reeds zeer kritisch over het wetsvoorstel. De OVB wijst "*op de gevaren van het voorstel om videoconferenties mogelijk te maken in strafzaken, bij strafuitvoeringszaken en in de uitvoering van interneringsmaatregelen.*"⁶² Het wetsvoorstel biedt volgens de Orde onvoldoende bescherming tegen problemen die zich voordoen bij het gebruik van videoconferenties zoals onder andere de gebrekkige waarborgen voor het vertrouwelijke overleg tussen de veroordeelde en de advocaat. De Orde vraagt daarom uitdrukkelijk om de advocatuur te betrekken bij dergelijke ingrijpende wijzigingen van de rechtsgang. Ook Avocats.be onderlijnt verschillende problemen die aansluiten bij de opmerkingen geformuleerd door een kamer van de SURB in onze rondvraag. Vooreerst wijst men op verschillende technische problemen bij de zittingen zoals geluidsproblemen, de moeilijkheid om non-verbale communicatie op te vangen en het belang van het akkoord van een justitiabele om de zitting via videoconferentie te organiseren. De omstandigheden waarin dit akkoord van de justitiabele

52 Wet van 29 januari 2016 betreffende het gebruik van videoconferentie voor de verschijning van in verdenkinggestelden in voorlopige hechtenis, BS 19 februari 2016.

53 GwHof 21 juni 2018, nr. 76/2018.

54 Art. 133 Wetsvoorstel.

55 Art. 135 Wetsvoorstel.

56 Het wetsvoorstel verwijst in concreto naar: EHRM, 5 oktober 2006, *Marcello Viola t. Italië*, § 53; 27 november 2007, *Zagaria t. Italië*, § 28; 27 november 2007, *Asciutto t. Italië*, § 57; EHRM, grote kamer, 2 november 2010, *Sakhnovski t. Rusland*, § 97.

57 Art. 133, art. 135 wetsvoorstel.

58 Deze brief is online raadpleegbaar: http://www.csj.be/sites/default/files/related-documents/brief_dewael.pdf.

59 GwHof 21 juni 2018, nr. 76/2018.

60 De brief is online raadpleegbaar: <http://www.csj.be/nl/nieuws/geen-fundamentele-wetswijzigingen-zonder-grondige-reflectie>.

61 Avocats.be is de naam van de Orde van Franstalige en Duitstalige Balies. Zij dienden dit advies in op 8 juni 2020 bij de Kamer.

62 Orde van Vlaamse Balies, OVB waarschuwt: coronacrisis mag geen alibi zijn voor ondoordachte blijvende wijzigingen bij justitie, 3 juni 2020. Online Raadpleegbaar: <http://advocaat.be/DipladWebsite/media/DipladMediaLibrary/Documenten/Persberichten/2020603-PB-OVB-waarschuwt-coronacrisis-mag-geen-alibi-zijn-voor-ondoordachte-blijvende-wijzigingen-bij-justitie.pdf>.

niet nodig zou zijn, zijn te ruim omschreven (zoals het gevaar voor openbare orde). Bovendien is er geen beroepsmogelijkheid voorzien. Ook benadrukken advocaten dat een risico voor de volksgezondheid niet hoeft te resulteren in een afschaffing van alle zittingen. Zo gingen er de voorbije maanden wel degelijk zittingen door met inachtnaam van de regels omtrent afstand en hygiëne. Uiteindelijk benadrukt Avocats.be het belang van een bijzondere aandacht voor de kwetsbaarheid van geïnterneerden bij het gebruik van videoconferenties.

Ook op basis van onze kleine rondvraag bij de Nederlandstalige en Franstalige SURB's evenals bij de advocaten, blijkt dat een grondige evaluatie van de huidige praktijken zich opdringt. De visie van deze praktijkactoren evenals de visie van gedetineerden en geïnterneerden moet in dat proces gehoord worden. Bovendien zal de organisatie van videoconferenties ook van de gevangenen organisatorische aanpassingen eisen. Het indienen van allerlei wetsvoorstellen⁶³ in een crisisperiode, waar geen grondige analyse aan vooraf gaat, keuren we daarom uitdrukkelijk af.

Concluderende reflecties

De maatregelen in het KB nr. 3 van 9 april 2020⁶⁴ zorgen voornamelijk voor een uitstroom uit de gevangenis en een beperking van transfers. De huidige detentiepopulatie wordt bovendien beïnvloed door een beperkte instroom. Een omzendbrief van het college van procureurs-generaal bij de hoven van beroep⁶⁵ regelt dat de tenuitvoerlegging van veroordelingen wordt uitgesteld tenzij in enkele specifieke gevallen zoals bij de veroordelingen tot een gevangenisstraf boven de vijf jaar of bij veroordelingen of tenlasteleggingen betreffende zware geweldsmisdrijven zoals moord en doodslag, feiten van intrafamiliaal geweld, zedenmisdrijven of terroristische misdrijven. Dergelijke maatregelen zorgden voor een daling van de populatie (zie ook artikel van Maes & Nève in dit nummer). Ook de mogelijke beslissingen van de onderzoeksrechter om de voorlopige hechtenis minder te gebruiken, evenals de beslissingen van de SURB wat betreft de toekenning

van strafuitvoeringsmodaliteiten kunnen deze daling beïnvloeden. Sinds de start van de crisis daalde de populatie met ongeveer 1200 gedetineerden.⁶⁶ Zo zaten er op 12 maart 2020, 10.906 gedetineerden in onze Belgische gevangenen voor een capaciteit van 9.286 plaatsen, en waren er op 29 april 2020 nog maar 9.582 (een daling van 1.324 personen). Sinds mei is de populatie opnieuw aan het stijgen terwijl de maatregelen van het KB nog van toepassing zijn. Op 6 juni 2020, zaten er opnieuw 9.829 gedetineerden in de Belgische gevangenen. Na een opheffing van deze maatregelen vrezen we dat een sterkere stijging van het aantal gedetineerden kan volgen. Uiteindelijk kunnen de opschorting van UV's en PV's evenals de moeilijkheden om in de nasleep van de coronacrisis een reclasseringsplan uit te werken (zie De Bolle en collega's in dit nummer) op langere termijn de uitstroom beperken. Een geleidelijke en gefaseerde afschaffing van de maatregelen en een flexibele opstelling bij de beoordeling van de haalbaarheid van een reclasseringsplan lijken daarom aangewezen.

De officiële cijfers lijken wel aan te tonen dat de doelstelling van het KB, namelijk de besmettingen in de gevangenen beperken, werken. Sinds de start van de pandemie testten 22 gedetineerden en 71 personeelsleden positief (gegevens van 5 juni 2020).⁶⁷ De 25 bedden in de medisch afdeling van de gevangenis van Brugge voor gedetineerden die aan het coronavirus COVID-19 lijden, waren tot nu toe voldoende waardoor DGEPI geen beroep moest doen op de 26 bedden in het ziekenhuis van Vilvoorde (AZ Jan Portaels). Deze beperkte verspreiding is uiteraard toe te juichen. Anderzijds is het belangrijk te benadrukken dat de maatregelen in het KB zoals de opschorting van UV's en PV's en de afschaffing of inperking van allerlei activiteiten (werk, begeleiding, enz.) in de gevangenis een zware impact hebben op de personen die aan hun re-integratie werken. Ook de andere restricties van het dagelijkse regime hebben vergaande implicaties voor personen in detentie. Wij zijn daarom voorstander van een duidelijker wettelijk kader hieromtrent om de rechtspositie van gedetineerden blijvend te beschermen.

63 Zie bijvoorbeeld ook het Wetsvoorstel van 11 mei 2020 houdende het Wetboek van Strafprocesrecht, *Parl. St. Kamer* 2019-2020, nr. 55-1239/001 met het erg gevoelige en betwiste voorstel om de onderzoeksrechter af te schaffen (zie bijvoorbeeld het persbericht van de Franstalige afdeling van de Liga voor de mensenrechten van 28 mei 2020 'La réforme du Code d'instruction criminelle soulève de sérieuses questions'. Online raadpleegbaar: <http://www.liguedh.be/la-reforme-du-code-dinstruction-criminelle-souleve-de-serieuses-questions>.

64 KB 9 april 2020.

65 Omz. van het college van procureurs-generaal bij de hoven van beroep 26 maart 2020 betreffende de Richtlijnen van het College van procureurs-generaal inzake de opschorting van de tenuitvoerleggingen van bepaalde veroordelingen tijdens de coronacrisis COVID-19, nr. 07/2020.

66 *Vr. en Antw.* Commissie voor Justitie 2019-2020, 6 mei 2020, nr. 172.

67 Boordtabellen m.b.t. Covid 19 DGEPI, interne communicatie.

Detentie in tijden van Corona

Impact van COVID-19-maatregelen inzake strafuitvoering op de omvang van de gevangenisbevolking

Eric Maes¹ & John Nève²

De strijd tegen de overbevolking van onze gevangenissen en de penitentiaire inflatie blijft anno 2020 nog steeds één van de belangrijkste uitdagingen van het strafrechtelijk beleid in België. In een recent uitgebracht SPACE I-verslag rapporteren Aebi en Tiago van de *Université de Lausanne*³ voor België vrij ontluiserende cijfers. Met een bevolking van 10.883 gedetineerden⁴ voor een capaciteit van 9.021 plaatsen⁵ scoort België (in december 2019) binnen de Raad van Europa de op één na hoogste penitentiaire bezettingsgraad, nl. een gevangensdichtheid (*prison density*) van 120,6 (per 100 plaatsen), of anders gesteld, een overbevolkingsgraad van 20,6%. Met deze uitslag plaatst ons land zich maar net onder koploper Turkije die afklokt op een dichtheid van 122,5.

Al decennialang overheerst de overbevolkingsproblematiek het gevangenisbeleid en -debat in ons land. Hoewel de overbevolkingsgraad tussen 2013 en 2016 terugviel van 24,1% naar 9,6% door een afname van de gedetineerdenpopulatie in combinatie met capaciteitsuitbreiding⁶, is de algemene overbevolkingsgraad sedertdien opnieuw aan een opmars bezig. Niet enkel omdat er sprake is van een zeker capaciteitsverlies (10.028 plaatsen in 2015; 9.219 op 20 september 2019), doch ook omdat de

gevangenisbevolking – na een tijdelijke neerwaartse doorbreking van de ‘magische’ bevolkingsgrens van 10.000 gedetineerden, in augustus 2018⁷ - opnieuw naar de 11.000 eenheden toegroeide. Waar minister van Justitie Koen GEENS in zijn Justitieplan van 18 maart 2015 nog de ambitie uitsprak om “(...) *de gevangenispopulatie duurzaam te brengen onder 10.000*”⁸, lijkt het vandaag even (opnieuw) realiteit te zijn, zij het dat het gebeurt onder druk van een zeer uitzonderlijk ingrijpende sanitaire crisis die noopt tot draconische maatregelen, en dat op dit ogenblik van duurzaamheid per definitie nog lang geen sprake kan (en zal?) zijn...

Corona-maatregelen in het kader van de penitentiaire strafuitvoering

Naar aanleiding van de uitbraak van de Corona COVID-19-pandemie die ook ons land zwaar teistert, werden in de loop van maart 2020 tal van maatregelen getroffen die de verspreiding van het virus dienen tegen te gaan. Ook het gevangeniswezen ontsnapte hier uiteraard niet aan.

Tegelijkertijd met de eerste Corona-maatregelen die in

- 1 Eric Maes is criminoloog en senior onderzoeker/werkleider bij de Operationele Directie Criminologie, Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie (NICC), Federale Overheidsdienst Justitie.
- 2 John Nève is doctoraatsstudent in de economie aan de *Université Saint-Louis Bruxelles (Center for Research in Economics, CEREC)*, geassocieerd met het *Centre d'économie de la Sorbonne en het Réseau interdisciplinaire de Saint-Louis*.
- 3 M.F. AEBI en M.M. TIAGO, SPACE I - 2019 – *Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations, 2020*, Strasbourg, Council of Europe.
- 4 *Ibid.*, p. 30. Let wel: hoewel dit cijfer in tabel 3 van het SPACE I-rapport wordt weergegeven als de ‘*non-adjusted*’ *prison population rate* - waaronder in het verleden voor België ook personen onder elektronisch toezicht werden meegerekend – gaat het in feite wel degelijk om een gecorrigeerd cijfer (m.a.w. zonder ET). Het gerapporteerde cijfer werd overigens ontleend aan de informatie die werd gepubliceerd in de online database *World Prison Brief*, die wordt beheerd door het *Institute for Crime & Justice Policy Research (ICPR)*, Birkbeck, University of London (voorheen door het *International Centre for Prison Studies*). Zie <https://www.prisonstudies.org/country/belgium>.
- 5 *Ibid.*, p. 72 (Table 16); ook hier zijn de cijfers ontleend aan de *World Prison Brief*.
- 6 K. BEYENS & E. MAES, “Het lappendeken van tien jaar strafuitvoering in België”, *Panopticon* 2020, p. 15. De cijfers werden ontleend aan de Jaarverslagen van het Directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen (DGEPI): in 2013 bedroeg de gemiddelde dagelijkse gevangenisbevolking 11.645 gedetineerden voor een gemiddelde capaciteit van 9.384 plaatsen (overbezettingsgraad van 24,1%), in 2016 waren er 10.619 gedetineerden voor gemiddeld 9.687 plaatsen (overbezettingsgraad van 9,6%; Directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen, *Jaarverslag 2016, 2017*, Brussel, Federale Overheidsdienst Justitie, p. 38).
- 7 Zie D. Leestmans, Aantal gedetineerden in onze gevangenissen onder de 10.000: gril van de statistiek of historisch keerpunt?, 19 augustus 2018; <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2018/08/19/analyse-dirk-leestmans/>. In dit expertartikel op de website van de VRT-nieuwsdienst wordt gewag gemaakt van een gevangenispopulatie van 9.984 gedetineerden. Minister van Justitie Koen Geens haalt zelf verschillende verklaringen aan voor deze (tijdelijke) terugval van het aantal gedetineerden (naar gemiddeld 10.250 in 2018), nl.: de uitstroom van geïnterneerden naar gespecialiseerde forensisch psychiatrische centra (Gent en Antwerpen) en naar reguliere psychiatrische instellingen, een frequentere toepassing van elektronisch toezicht, en een effectiever repatriëringsbeleid van veroordeelden zonder recht op verblijf. Zie K. GEENS, *Justitie in transitie. Een stand van zaken na vierenhalf jaar hervormen*, Brussel, 25 april 2019, p. 42.

ons land grote delen van het sociale en economische leven lam legden, vaardigde de penitentiaire administratie op 13 maart 2020 een eerste reeks richtlijnen uit met een overzicht van maatregelen van toepassing op gedetineerden (controle van inkomende en uitgaande gedetineerden, en procedures bij 'verdachte gevallen' en 'besmette gedetineerden') en aanpassingen van het (intern) regime en activiteiten. Onder meer werden alle vormen van bezoek en reguliere groepsactiviteiten (behoudens uitzondering, zoals wandeling en tewerkstelling) tijdelijk opgeschort en werden alle bezoeken door groepen geannuleerd. Deze instructies werden nadien stelselmatig geactualiseerd.⁹

Niet lang daarna werden op vlak van de externe rechtspositie, "[o]m de concentratie van de gevangenisbevolking te verminderen, de bewegingen in en uit de gevangenis te beperken en zo de verspreiding van het Corona-virus tegen te gaan", alle strafuitvoeringsmodaliteiten betreffende penitentiair verlop, uitgaansvergunning en beperkte detentie opgeschort (met uitzondering van uitgaansvergunningen omwille van humanitaire en dringende redenen; update 24 maart 2020), ongeacht welke instantie ze had toegekend.¹⁰ De Ministeriële omzendbrief nr. 1820 van 20 maart 2020¹¹ voorziet daartegenover, vanuit eenzelfde achterliggende ratio, in de toekenning van een 'verlengd verlop' (ingevolge de coronavirus-pandemie) aan veroordeelde gedetineerden die beantwoorden aan bepaalde criteria. Als vereiste geldt onder meer dat de veroordeelde de afgelopen zes maanden minstens één goed verlopen penitentiair verlop van minstens 36 uur heeft ondergaan (toegekend in het kader van de bevoegdheden van de minister van Justitie) of de modaliteit van halve vrijheid of beperkte detentie geniet. Sommige categorieën van gedetineerde veroordeelden zijn expliciet uitgesloten, nl.: veroordeelden tot één of meer vrijheidsbenemende straffen waarvan het totaal meer dan 10 jaar bedraagt, en veroordeelden die straffen ondergaan wegens terroristische misdrijven (art. 137-141 Sw.) en

zedeneiten (art. 371/1-378 Sw.). Belangrijk is dat de uitvoering van de vrijheidsstraf niet verder loopt tijdens dit verlop, en het verlop dus moet worden opgevat als een vorm van onderbreking van de straf.

Het is ook onder dergelijke noemer dat het (oorspronkelijk als zodanig omschreven) 'verlengd verlop' werd heropgevestigd in het belangrijke KB (nr. 3) van 9 april 2020¹² dat verschillende maatregelen inzake strafprocedure en uitvoering groepeerde. Zoals in de Collectieve Brief nr. 153 van 9 april 2020¹³ en bijlage 1 wordt gepreciseerd, vervangen deze instructies integraal de MO nr. 1820 van 20 maart 2020 en wordt de benaming van 'verlengd verlop' gewijzigd in 'onderbreking van de strafuitvoering "Coronavirus COVID-19"'.¹⁴ De maatregel geldt (initieel) tot 3 mei 2020 (vanaf 18 maart)¹⁵, en er kunnen enkel algemene (in het KB opgesomde) voorwaarden aan worden verbonden; herroeping op grond van de eerder aan een 'verlengd verlop' verbonden voorwaarden zijn daardoor niet meer mogelijk (behoudens slachtoffergerichte voorwaarden die nu in het KB omschreven zijn als algemene voorwaarde).

Een andere maatregel die door het KB wordt geïntroduceerd, is de vervroegde invrijheidstelling van bepaalde categorieën veroordeelden die zich op zes maanden of minder van strafeinde bevinden (naar analogie met de voorlopige invrijheidstelling met het oog op de imminente verwijdering van vreemdelingen zonder recht op verblijf). Naast uitsluitingen zoals die gelden voor de onderbreking van de strafuitvoering (straf totaal van meer dan 10 jaar; terroristische misdrijven Boek II, Titel I ter Sw.; zedeneiten art. 371-378bis Sw.), zijn hier voorts ook uitgesloten: veroordeelden met een terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank, en veroordeelden zonder recht op verblijf. De invrijheidstelling is definitief verworven wanneer geen herroeping plaatsvindt wegens niet-naleving van de gestelde voorwaarden binnen de proeftermijn; deze proeftermijn is gelijk aan het strafrestant op het ogenblik van de vervroegde invrijheidstelling.

8 K. GEENS, *Het Justitieplan. Een efficiëntere justitie voor meer rechtvaardigheid*, 2015, Brussel, Federale Overheidsdienst Justitie, p. 69.

9 Deze richtlijnen en andere relevante informatie zijn vrij te consulteren op de website van EUROPRIS: <https://www.europris.org/belgian-prison-service-be/>.

10 Overgenomen in artikel 14 van het latere Volmachtenbesluit (KB) nr. 3 van 9 april 2020, met uitwerking vanaf 18 maart 2020 (zie *infra*).

11 Ministeriële omzendbrief nr. 1820 20 maart 2020 – Verlengd verlop ingevolge de coronavirus-pandemie.

12 KB 9 april 2020 nr. 3 houdende diverse bepalingen inzake strafprocedure en uitvoering van straffen en maatregelen in het kader van de strijd tegen de verspreiding van het coronavirus COVID-19, BS 9 april 2020, p. 25.748-25.768. Meest recent werden de hier beschreven maatregelen verlengd tot 17 juni 2020, bij KB van 13 mei 2020 tot verlenging van de maatregelen genomen bij het Koninklijk besluit nr. 3 van 9 april 2020 houdende diverse bepalingen inzake strafprocedure en uitvoering van straffen en maatregelen in het kader van de strijd tegen de verspreiding van het coronavirus COVID-19, BS 13 mei 2020.

13 Collectieve brief nr. 135 9 april 2020 – Volmachtenbesluit in het kader van de Covid-19 pandemie: Maatregelen met betrekking tot de strafuitvoeringsmodaliteiten.

14 De onderbreking van de strafuitvoering kan ook worden toegekend aan veroordeelden die behoren "(...) tot de risicogroep van personen die kwetsbaar zijn voor het ontwikkelen van ernstige symptomen door het coronavirus COVID-19" (art. 7).

15 Dit koninklijk besluit trad in werking op 9 april 2020 (dag van publicatie), met uitzondering van de artikelen 6 tot en met 14 (die betrekking hebben op de onderbreking van de strafuitvoering "coronavirus Covid-19" en schorsing van strafuitvoeringsmodaliteiten) die uitwerking hebben met ingang van 18 maart 2020.

Waar boven vermelde maatregelen een (tijdelijke) onderbreking van de strafuitvoering of (mogelijks definitieve) vervroegde

uitstroom uit de gevangenis beogen, heeft een ander initiatief dat op verzoek van de minister van Justitie vanuit het College van Procureurs-generaal werd gelanceerd, uitdrukkelijk tot doel de instroom van gedetineerden in de gevangenissen (tijdelijk) te beperken. Zo schrijft de COL nr. 07/2020 van 26 maart 2020 voor dat, voor de duur van de coronacrisis, de tenuitvoerlegging van 'niet dringende' veroordelingen tot gevangenisstraf dient te worden uitgesteld naar een later tijdstip.

Uitzonderingen zijn voorzien wat betreft: veroordelingen ten aanzien van aangehouden, na seining gevatte of reeds opgesloten personen; veroordelingen tot gevangenisstraffen boven de vijf jaar; veroordelingen voor specifieke tenlasteleggingen (zoals zware geweldsmisdrijven, intrafamiliaal geweld, zedenmisdrijven en terroristische misdrijven); en veroordelingen waar concrete aanwijzingen bestaan dat de veroordeelde een onmiddellijk gevaar betekent voor de veiligheid van de maatschappij en/of slachtoffers.¹⁶

Het spreekt voor zich dat deze noodmaatregelen

die inwerken op de in-, door- en uitstroom van nog niet gehechte veroordeelden (tot gevangenisstraf),

respectievelijk reeds gedetineerde veroordeelden, hun effect op de omvang van de gevangenisbevolking niet hebben gemist.

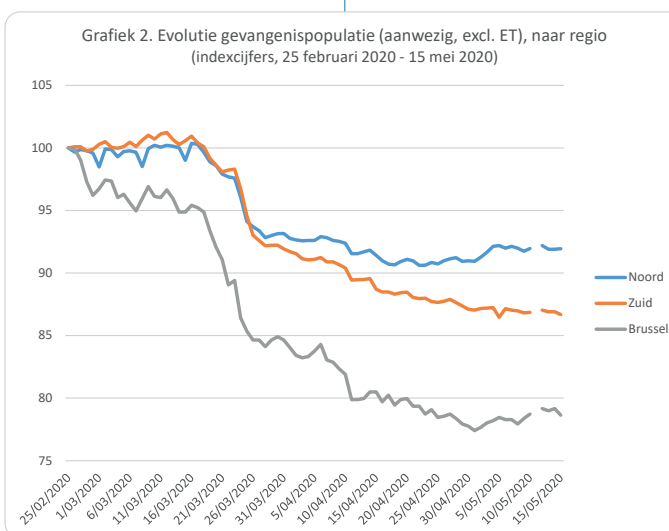
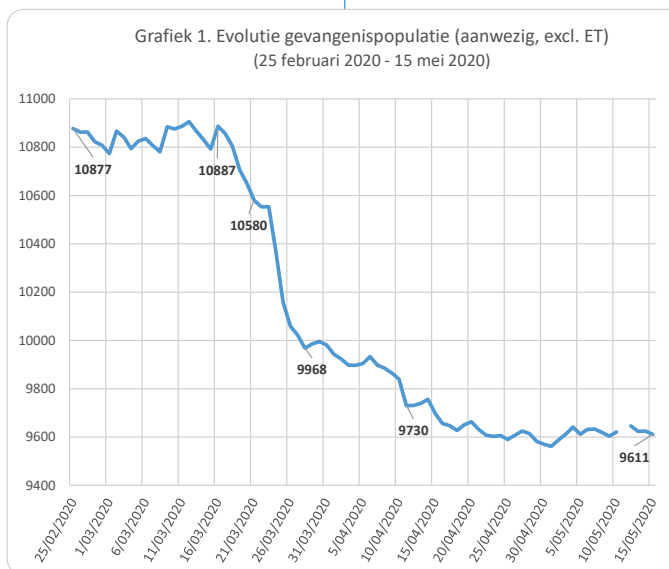
Evolutie van de gevangenispopulatie en overbezettingsgraad

Waar op 25 februari 2020 nog 10.877 personen waren gedetineerd in de Belgische gevangenissen, is dit aantal intussen (we schrijven: 15 mei 2020) gezakt tot 9.611 (d.i., -1.266; zie grafiek 1).¹⁷

Vooraf vier grotere inrichtingen kennen, in absolute aantallen, in deze periode een substantiële daling van hun bevolking, nl.: Brugge (-82), Jamioulx (-104), Lantin (-120) en Sint-Gillis (159).¹⁸

Zoals blijkt uit grafiek 1, zet de daling van de gevangenispopulatie zich gestaag door tot begin mei, maar zijn er ook een aantal duidelijke fasen te onderscheiden. Vooreerst valt te noteren dat er al vóór de MO van 20 maart 2020 ('verlengd verlof') sprake is van een zekere terugval van de

gedetineerdenpopulatie (van 10.887 gedetineerden op 16 maart naar 10.707 op 19 maart). Deze daling van de populatie zet echter het sterkst en het meest zichtbaar door in de periode vlak na de

16 Omzendbrief nr. 07/2020 van het College van procureurs-generaal bij de Hoven van Beroep, 26 maart 2020 – CORONAVIRUS – Richtlijnen van het College van procureurs-generaal inzake de opschorting van de tenuitvoerleggingen van bepaalde veroordelingen tijdens de coronacrisis COVID-19. Te consulteren via https://www.om-mp.be/sites/default/files/u147/col07_2020_coronavirus_execution_peines_fr_n1_def_002.pdf.

17 We hanteren hier 25 februari 2020 als referentiepunt vóór invoering van de Corona-maatregelen in het kader van de strafuitvoering. We maakten voor deze publicatie gebruik van cijfers over de dagpopulatie (aanwezig in de gevangenis, onder elektronisch toezicht of in strafonderbreking) en capaciteit die dagelijks door de penitentiaire administratie worden opgesteld en die ons als zodanig door de Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen (CTRG) werden meegedeeld (documenten 'populatie_population' en 'populatie_vs_capaciteit_population_vs_capacite'). In de cijfers zijn ook de transitiehuizen te Mechelen en Enghien (Edingen) opgenomen. Bijkomende gegevens over de Corona-maatregelen werden ons gecommuniceerd vanuit het Directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen (DGEPI). Zie voor een zeer beknopte bespreking van de evolutie, ook <https://www.klasbak.net/bakberichten/aantal-gedetineerden-zakt-onder-de-symbolische-grens-van-10000-door-de-corona-crisis> (hier worden 9.622 gedetineerden gerapporteerd op 8 mei 2020).

18 Wordt 20 maart 2020 als startpunt van vergelijking genomen, dan gaat het om een totale daling met 1.039 gedetineerden, met volgende cijfers voor voormelde vier inrichtingen: Brugge (-68), Jamioulx (-65), Lantin (-107) en Sint-Gillis (-73).

inwerkingtreding van voormelde omzendbrief (van 10.580 gedetineerden op 21 maart naar 9.968 op 28 maart; op die dag wordt ook voor het eerst in de hier bestudeerde periode onder de grens van de 10.000 gedetineerden afgeklokt), al zwakt de neerwaartse trend nadien enigszins af (zie ook grafiek 4).

Ook na het KB van 9 april 2020 (met omvorming van het 'verlengd verlot' tot strafonderbreking, en de invoering van een bijzondere vorm van vervroegde invrijheidstelling; zie hierover ook grafiek 6) blijft de gevangenispopulatie afnemen. De impact is niettemin veel minder uitgesproken (van 9.840 gedetineerden op 10 april, over 9.730 op 11 april, naar 9.611 op 15 mei).

Hoewel de Corona-crisis een significante impact heeft op de evolutie van de globale gevangenisbevolking op nationaal niveau, blijven de regionale verschillen toch ook enigszins opvallend (zie grafiek 2). Nadere analyse van de beschikbare cijfers wijst uit dat de dalende trend zich vooral in Brussel doet gevoelen (indexcijfer van 78,6 op 15 mei 2020, ten opzichte van de referentiedatum van 25 februari 2020, of een daling met meer dan 20%)¹⁹, en in mindere mate in Wallonië (indexcijfer 86,7); het minst sterk is de daling in Vlaanderen met een vermindering van nog geen 10% (indexcijfer 91,9).²⁰ De daling van de gevangenisbevolking heeft

uiteeraard ook (positieve) gevolgen voor wat de overbezettingsgraad van de inrichtingen en individuele leefomstandigheden betreft, zeker nu tegelijkertijd de beschikbare capaciteit bleef behouden.²¹ De gevangensdensiteit (aantal gedetineerden per

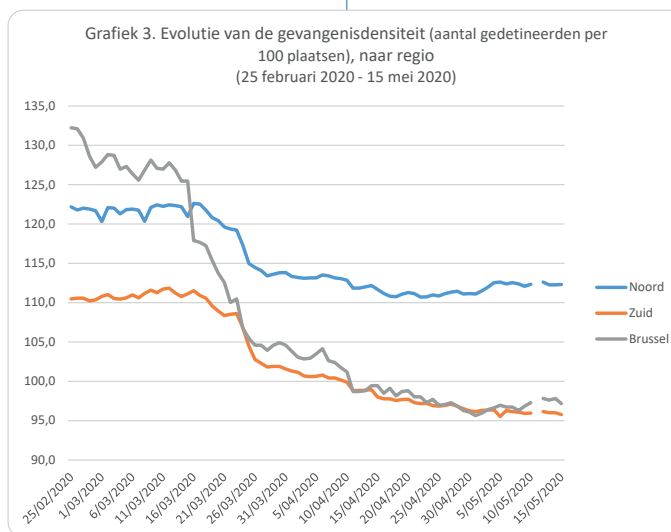
100 plaatsen) kon op die manier worden teruggedrongen van 117,9 op 25 februari 2020 naar 103,5 op 15 mei 2020 (9.611 gedetineerden op een totaalcapaciteit van 9.286 plaatsen).²²

Ook hier zijn er echter regionale verschillen, met een voortdurend hogere bezettingsgraad in het noorden van het land (zie grafiek 3). Vooral de afname van de overbevolking in Brussel is vrij spectaculair te noemen: in plaats van een

overbezettingsgraad van 32,2% op 25 februari 2020 (1.133 gedetineerden voor 857 plaatsen), spreken we nu van een 'onderbezetting' van bijna 3% (densiteit 97,2).

Ook in Wallonië zakte de gevangensdensiteit onder de 100 gedetineerden (per 100 plaatsen; van 110,5 naar 95,8), dit in tegenstelling tot Vlaanderen waar er nog steeds een algemene – zij het afnemende – overbezetting kan worden geobserveerd: de overbevolkingsgraad daalde er van 22,2% (op 25 februari 2020) tot 12,3% op 15 mei 2020.

Evolutie van de toepassing van enkele Corona-maatregelen in het kader van de strafuitvoering

19 Als verklaring voor de daling van de dagpopulatie die zich in Brussel nog vóór 20 maart 2020 inzet, kunnen verschillende factoren worden aangehaald. Met het oog op werken in de gevangenis (aanpassing van duocellen) werd tot en met 2 maart 2020 de gevangenis deels ontvolkt door een aantal gedetineerden naar andere - overwegend Waalse - gevangenissen over te brengen; trouwens ook in 'gewone tijden' worden gedetineerden vanuit Brussel noodgedwongen naar vooral Waalse strafhuizen getransfereerd, dus buiten de eigen regio. De populatie in Sint-Gillis zakt van 861 gedetineerden op 25 februari 2020 naar 830 op 2 maart 2020. Nadien zijn in de Brusselse gevangenissen de effecten van de sanitaire crisis en lockdown zichtbaar, met zowel een verhoogde uitstroom (toenemend aantal invrijheidstellingen en COVID-verloven) als een verminderde instroom (geen inkomende transfers meer in Vorst vanuit Sint-Gillis, en minder opsluitingen 'vanuit vrijheid', in het bijzonder in het kader van de voorlopige hechtenis) (persoonlijke mededeling dd. coördinerend inrichtingshoofd Brusselse gevangenissen Jurgen Van Poecke, d.d. 2 juni 2020). Op 19 maart 2020 zakt de dagpopulatie in Sint-Gillis onder de 800 (N=789); op 15 mei 2020 verblijven er nog 702 gedetineerden. In de gevangenis van Vorst zakt de populatie tussen 25 februari 2020 en 15 mei 2020 van 177 naar 127, in Berkendael van 95 naar 62.

20 Nemen we 20 maart 2020 als referentiedatum (met indexcijfer 100), dan worden op 15 mei 2020 respectievelijk voor Brussel, Wallonië en Vlaanderen resp. indexcijfers van 85,4, 87,9 en 93,3 genoteerd. Blijft gelden dat Brussel een sterkere daling van het bevolkingsaantal laat zien, doch dat de daling zich ook al veel eerder inzet (al vóór de MO van 20 maart 2020).

21 De gevangensdensiteit werd hier berekend ten opzichte van de 'operationele' capaciteit die te onderscheiden valt van 'theoretische' capaciteit of 'design capacity' (zie M.F. AEBI en M.M. TIAGO, SPACE I - 2019 – *Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations*, 2020, Strasbourg, Council of Europe, p. 69). De operationele capaciteit verwijst naar het aantal plaatsen dat op bepaald moment effectief beschikbaar is voor de huisvesting van gedetineerden; soms is (initieel, 'theoretisch' voorziene) capaciteit tijdelijk niet beschikbaar wegens renovatiewerken, of valt deze definitief weg door sluiting van een inrichting. De minimale normen waaraan verblijfsruimtes van gedetineerden qua oppervlakte dienen te voorzien, werden recent bij KB omschreven (KB 3 februari 2019 tot uitvoering van de artikelen 41, § 2, en 134, § 2, van de wet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, BS 14 februari 2019).

22 Door aanpassingswerken in de gevangenis van Sint-Gillis nam de capaciteit er op 16 maart 2020 toe met 60 plaatsen. De daling van de overbezettingsgraad in de Brusselse regio heeft dus zowel te maken met een daling van de gevangenispopulatie als een capaciteitsuitbreiding.

De hoger beschreven daling van de gevangenisbevolking heeft in eerste instantie te maken met een groeiend aantal gedetineerden dat van

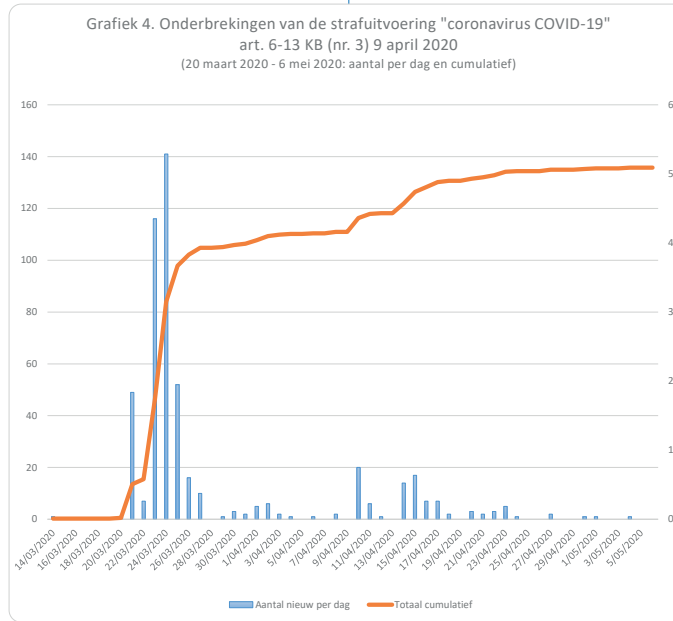
een strafonderbreking kan genieten, meer in het bijzonder van de reeds eerder vermelde 'onderbreking van de strafuitvoering "Coronavirus COVID-19"'. Tot op datum van 6 mei 2020 werden zo 509 bijzondere SO's "Coronavirus COVID-19" (de eerder 'verlengd verlof' genoemde maatregel inbegrepen) in uitvoering gebracht.²³ Op een totaal van 2.682 strafonderbrekingen (op dagbasis), waaronder deze in afwachting van de toekenning van elektronisch toezicht, waren er op 6 mei 2020 nog 402 (of zo'n 15% op het totaal) van deze bijzondere Corona-strafonderbrekingen lopend.

Hoewel wel degelijk van groot belang ter verklaring van de terugloop van de gevangenispopulatie, biedt de toepassing van deze bijzondere strafonderbrekingen slechts een gedeeltelijke verklaring. Tussen 16 maart en 28 maart 2020 daalt de gevangenispopulatie met 919 eenheden (van 10.887 naar 9.968) terwijl in die periode 'slechts' 392 SO's "Coronavirus COVID-19" zijn toegekend; zoals grafiek 4 uitwijst, situeert de piek van de strafonderbrekingen zich met name na 20 maart 2020 (N=49 op 21 maart 2020; 116 en 141 op resp. 23 en 24 maart 2020) en blijft het aantal uitvoeringen in de nasleep van het KB van 9 april 2020 veel beperkter (bv. N=20 op 10 april 2020). Er spelen voor de toch wel vrij forse daling van de gevangenispopulatie tussen

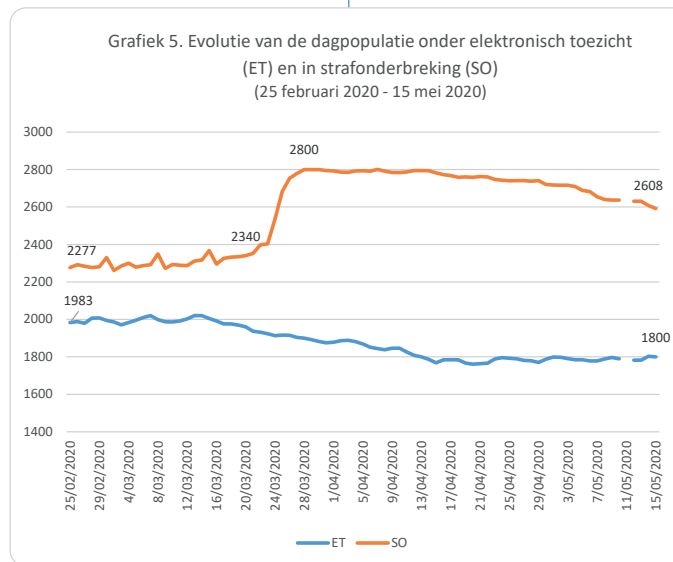
midden en eind maart dus zeker nog andere factoren mee, en deze kunnen zich zowel aan de voor- als de achterdeur situeren (bv. minder opsluitingen en/of meer invrijheidstellingen; zie ook verder, over de aan de Corona-crisis gerelateerde bijzondere vorm van vervroegde invrijheidstelling).

Duidelijk is alvast dat de ontvolking van de gevangenen geen verschuiving naar elektronisch toezicht inhoudt. Het aantal effectief onder elektronisch toezicht geplaatste 'gedetineerden' bleef relatief stabiel, en kende zelfs een licht dalende trend overheen de periode maart-mei 2020 (van bijna 2.000 ET'ers op 25 februari 2020 naar 1.800 op 15 mei 2020; zie grafiek 5).²⁴ Dat een aangroei van elektronisch toezicht uitblijft, is ook vrij logisch gezien geen specifieke maatregelen werden uitgevaardigd die meer plaatsingen onder elektronisch toezicht zouden moeten faciliteren. Veeleer werd in het kader van de bestrijding van de Corona-crisis ingezet op strafonderbreking en vervroegde uitstroom uit de gevangenis (vlak vóór strafeinde), los van elektronisch toezicht. Daartegenover staat dat kort nadat het ET (midden maart; N=2.020 op 13 maart 2020) zijn dalende trend inzet, de strafonderbrekingen in stijgende lijn gaan (vanaf 20 maart; N=2.340) en eind maart (N=2.800) hun hoogste punt bereiken (ongetwijfeld voor een belangrijk deel naar aanleiding van de Corona-maatregel).

Wat de vervroegde invrijheidstelling kort vóór

ET'ers op 25 februari 2020 naar 1.800 op 15 mei 2020; zie grafiek 5).²⁴ Dat een aangroei van elektronisch toezicht uitblijft, is ook vrij logisch gezien geen specifieke maatregelen werden uitgevaardigd die meer plaatsingen onder elektronisch toezicht zouden moeten faciliteren. Veeleer werd in het kader van de bestrijding van de Corona-crisis ingezet op strafonderbreking en vervroegde uitstroom uit de gevangenis (vlak vóór strafeinde), los van elektronisch toezicht. Daartegenover staat dat kort nadat het ET (midden

maart; N=2.020 op 13 maart 2020) zijn dalende trend inzet, de strafonderbrekingen in stijgende lijn gaan (vanaf 20 maart; N=2.340) en eind maart (N=2.800) hun hoogste punt bereiken (ongetwijfeld voor een belangrijk deel naar aanleiding van de Corona-maatregel).

Wat de vervroegde invrijheidstelling kort vóór

23 Persoonlijke mededeling directeur-generaal DGEPI Rudy Van De Voorde d.d. 8 mei 2020.

24 Cijfers van de Franse en Duitstalige Gemeenschap wijzen uit dat de daling van het aantal onder elektronisch toezichtgestelden in deze landsdelen zich in hoofdzaak situeert bij de thuisdetentie (≤ 8 maanden, -74,4%, tussen 26 februari en 1 mei 2020), het elektronisch toezicht dat door de gevangenisdirecteur wordt toegekend (≤ 3 jaar; -31,3%), en, in mindere mate, het elektronisch toezicht in het kader van de voorlopige hechtenis (-14,2%) (cijfers meegedeeld door de *Administration générale des Maisons de justice van de Fédération Wallonie-Bruxelles* op 8 mei 2020).

bereiken van strafeinde betreft, blijkt dat vanaf 10 april 2020 tot op datum van 6 mei 2020 182 vervroegde invrijheidstellingen in het kader van de Corona-maatregelen werden uitgevoerd (zie grafiek 6).²⁵ De meeste invrijheidstellingen gebeurden daags na uitvaardiging en inwerkingtreding van het KB van 9 april 2020 (N=74 op 10 april 2020), met nog een tweede opflakkering enkele dagen later, op 14 april 2020 (N=38). Het totaal aantal invrijheidstellingen blijft evenwel vrij beperkt, en vertaalt zich ook in een meer afgezwakte daling van de globale gevangenispopulatie in deze periode vanaf bedoeld KB (zie ook hoger, grafiek 1).

Het feit dat sommige gedetineerden in strafonderbreking in de bewuste periode door het KB van 9 april 2020 mogelijks in aanmerking kwamen voor vermeldde vervroegde invrijheidstelling en deze dan ook effectief verkregen (en daarom in de statistiek dus geen tweemaal geteld mogen/kunnen worden op datum van 6 mei), alsook het gegeven dat een aantal gedetineerden in strafonderbreking of vervroegde invrijheidstelling intussen ook reeds opnieuw werd opgesloten, maakt dat de maximale vermindering van de gevangenisbevolking op grond van beide maatregelen tot op datum van 6 mei 2020 maximaal op 691 gedetineerden kan worden begroot.

Naast deze twee maatregelen speelt mogelijks ook nog het effect van het uitstel van tenuitvoerlegging van 'niet-dringende' veroordelingen tot gevangenisstraf (cf. COL 07/2020), wat zich onder meer zou moeten laten gevoelen op het vlak van het aantal geregistreerde 'nieuwe' opsluitingen. Ook zijn er indicaties dat

eveneens op het vlak van de toepassing van de voorlopige hechtenis 'ander' beleid wordt gevoerd:

tussen 3 april 2020 en 14 mei 2020 is er bijvoorbeeld sprake van een sterkere daling van het aantal beklaagden (dagpopulatie) dan het aantal veroordeelden in onze gevangenissen.²⁶ In dit verband zien we eveneens, zoals uit grafiek 7 blijkt, dat ook het aantal opsluitingen als 'beklaagde' (m.a.w. de instroom) significant afneemt, tussen begin maart en eind maart 2020 (N=50, op 4 maart 2020; N=5 op 24 maart

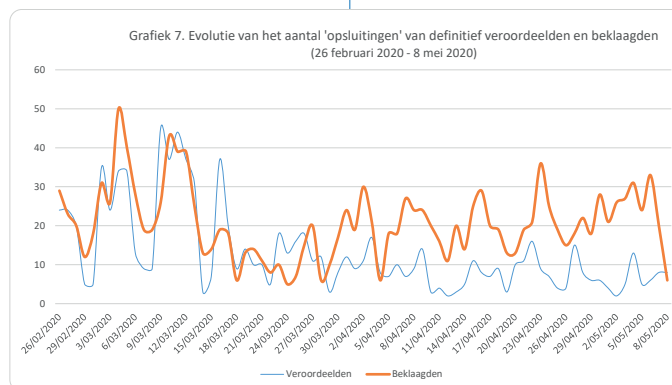
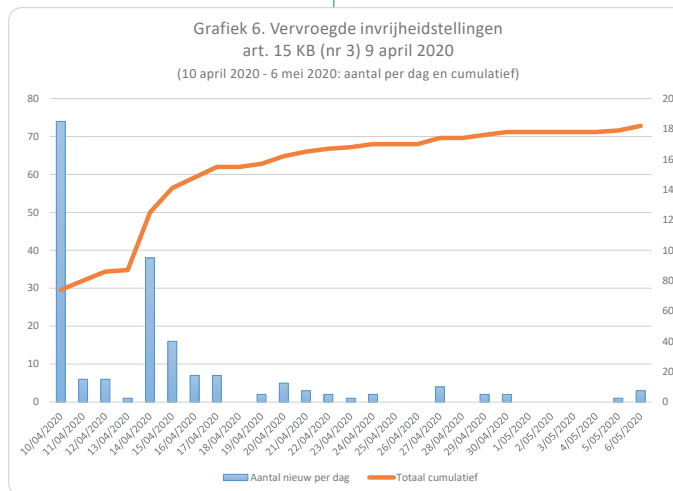
2020).²⁷

Bij wijze van conclusie

Never waste a good crisis...? Uitzonderlijke omstandigheden nopen tot uitzonderlijke maatregelen. De Coronacrisis laat ook de

strafuitvoering niet onberoerd, integendeel, ... De gevangenisadministratie wordt voor enorme uitdagingen gesteld, ter vrijwaring van de gezondheid van gedetineerden én personeel. Een ernstige crisis biedt echter vaak ook ongeziene opportuniteiten.

De digitalisering van de detentie zet zich alvast verder door. Na implementatie van telefoon op cel en verdere uitrol ervan, noodzaakt de opschorting van traditioneel (tafel)bezoek nu ook tot zoeken naar creatieve (nood-)oplossingen, en intussen tot geëxperimenteer en verbreiding van virtueel bezoek via videobellen. Dit initiatief 'passeert' kennelijk vrij geruisloos en zonder veel tegenwind vanuit de buitenwereld. Blijkbaar groeit ook daar nu meer en meer enig besef over impact en betekenis van vrijheidsberoving. Want, zoals Jannemieke Ouwerkerk het recent in het Nederlands dagblad Trouw verwoordde, vertoont het gedwongen sociaal isolement in deze tijden van

25 Persoonlijke mededeling directeur-generaal DGEPI Rudy Van De Voorde d.d. 8 mei 2020.

26 Het aantal beklaagden (dagpopulatie of stock) neemt in die periode af van 3.554 tot 3.384 (-170, of -4,8%), het aantal veroordeelden zakt van 5.651 naar 5.517 (-134, of -2,4%).

27 Gegevens verkregen via directeur-generaal DGEPI Rudy Van De Voorde d.d. 19 mei 2020.

Artikel

Corona wel enige gelijkenis met het gevangenisverblijf: *"Minder bewegingsvrijheid en een monotoon dagritme: laten dit nu net de twee belangrijkste elementen van de gevangenisstraf zijn. Massaal ervaren wij ineens wat opgesloten zijn betekent en wat het zo ingrijpend maakt."*²⁸ Vraag is of dergelijke nieuwe vormen van (gedigitaliseerde) detentie ook een 'blijver' zullen (kunnen) zijn wanneer de toestand in de gevangenissen (en de bredere samenleving) zich opnieuw normaliseert.

Hetzelfde kan worden gezegd van de (in hoofdzaak tijdelijke) 'ontvolkingsmaatregelen' aan de voor- en achterpoort van de gevangenissen. De maatregelen worden thans slechts tijdens een in de tijd gelimiteerde periode toegepast, en ze bieden in hoofdte van de bedenkers ervan veeleer uitstel, doch geen afstel (cf. uitstel van de tenuitvoerlegging van bepaalde veroordelingen, onderbreking van de strafuitvoering). Niettemin zal de toekomst moeten uitwijzen in welke mate deze in zwaar noodweer opgedane ervaringen en het voortschrijdend inzicht dat ermee gepaard is gegaan, inspirerend kunnen zijn voor verder strafrechtelijk en penitentiair beleid, en zij de plaats en rol van vrijheidsberoving in onze samenleving opnieuw

ter discussie stellen.

Want het verhaal dat vandaag geschreven wordt, leert dat beperking van bewegingsvrijheid wél zwaar kan wegen, ook voor de gewone burger, ondanks alle luxe en digitale hulpmiddelen die ons in ons 'kot' ter beschikking staan. Dat de toevlucht tot de gevangenis niet onvermijdbaar is (cf. de idee van de gevangenis als '*ultimum remedium*'), en, zoals de Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen aangeeft, "(...) *opsluiting een gezondheidsrisico vormt dat – gezien de huidige omstandigheden – het leven in gevaar brengt van zowel zij die daartoe veroordeeld zijn als van hen die hen begeleiden.*"²⁹ De ervaring leert wellicht ook dat het in vele gevallen misschien ook met minder opsluiting (in de gevangenis) kan werken, en... dat een te differentiëren beperking van 'vrijheid van komen en gaan', ook buiten een klassiek carcerale context, kan volstaan. Ook in de nabije toekomst zal de nodige creativiteit aan de dag gelegd moeten worden om aan de overbevolking van de gevangenissen het hoofd te kunnen bieden: meer investeren in een inclusief sociaal beleid en minder inzetten op exclusief punitieve antwoorden dienen zich daarbij aan als noodzakelijke voorwaarden.³⁰

28 J. OUWERKERK, "Leert corona ons dat gevangen zitten écht een straf is?", *Trouw*, 28 april 2020.

<https://www.trouw.nl/opinie/leert-corona-ons-dat-gevangen-zitten-echt-een-straf-is~bd89d92c/>.

29 Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen, *Gevangenissen: Regering opgeroepen tot dringende versterking van de gezondheid en humanitaire maatregelen*, 30 maart 2020. https://ctrq.belgium.be/wp-content/uploads//2020/04/30.03.20_Persbericht_CTRG_Covid19.pdf.

30 Zie ook Y. CARTUYVELS, O. NEDERLANDT EN M. NEVE, "La prison face au covid19 : zoom sur un angle mort de la démocratie?", *Le Soir*, 6 april 2020: *"Si la crise du Covid-19 peut servir à quelque chose de par la situation extrême qu'elle provoque, c'est à alimenter le débat démocratique sur la place de la prison dans une société démocratique."*

<https://plus.lesoir.be/292621/article/2020-04-06/la-prison-face-au-covid19-zoom-sur-un-angle-mort-de-la-democratie>

De klok is geen vriend

Persoonlijke ervaringen met de coronamaatregelen in de gevangenis van Beveren

Eric De Bolle, Eldi Edame, Georgy Janssens,
Ivan Vissers & An-Sofie Vanhouche¹

De impact van de coronamaatregelen op de strafuitvoering is vergaand. Vanuit verschillende hoeken en perspectieven kwam er reeds reactie. Een stem bleef in het debat grotendeels afwezig: de stem van personen die leven in de gevangenis. Met dit artikel brengen we daar verandering in. We bespreken samen de opgelegde maatregelen en enkele gedetineerden beschrijven hun persoonlijke ervaringen met deze restricties. We eindigen met enkele beleidsadviezen.

Angst voor de buitenwereld. Een getuigenis

De klok is geen vriend. De klok herinnert je aan de tijd die verloren gaat, aan de tijd die maar niet vooruit wil. Het is apart hoe een opgesloten lichaam zich berust op de vrijheid van zijn ziel, zijn denken. De relativiteitstheorie is hier in volle glorie tastbaar. De niet-vriend duidt 11:59 aan. Herinneringen vertellen me dat mensen nu aftellen, een warme plaats zoeken dicht bij hun geliefden, en het nieuwe jaar inklinken. Tik, Tik, Tik, ... het is middernacht, een nieuw jaar. 2020, een mooi rond getal, vol beloftes, vol hoop.

Tussen herdenkingen, gelukwensen, top 100's, loopt er een gerucht. Niets ernstig. In een stad waar niemand ooit van gehoord heeft, zijn er vreemde sterfgevallen. Een wilde rat, een miereneter, of vleermuis - niemand weet het echt - had genoeg van het huishouden van een naamloze bacterie.

In de tijd waar de meesten onder ons hun maagzweer of kater verzorgen, krijgen we kleine video-prikkels. Hé, kijk, een experiment... ze sluiten een miljoenenstad af van de buitenwereld. Spuitende kuisploegen gaan een hele stad ontsmetten. Wu... wat, hoe heet dat daar? Wuhan, hoeveel mensen wonen daar? Twee keer de bevolking van België! Geen Chinees nieuwjaar? Afgelast. Hoe ver was China nu weer? *Relax, it's the other side of the world!*

En plots: 'Blijf in uw kot!'. Ja, dat doen we hier al

madame'. De tien vierkante meter grote leefruimte is ons al welbekend. Niets dat we niet aankunnen. Is onze familie oké? Moeten zij nu ook ondergaan wat wij ons dagelijks leven noemen? Een kleine glimlach van sympathie ontglipt mijn lippen. Gaat de buitenwereld nu eindelijk begrijpen wat *opgesloten* wil zeggen? Wat *vrijheidsberoving* eigenlijk betekent? Wat als een man in blauw je orders geeft om in je kot te blijven, ga je dan begrijpen hoe ik mij voel?

In de pre-coronatijd genoten wij, de gevangenen van PI Beveren, van een paar uur open regime per dag. Het virus was buiten, wij zijn binnen. Geen stress, geen paniek.

Een zeer uitgesproken lotgenoot spreekt mij aan in februari. We moeten schrijven, we moeten ons beschermen tegen de onzichtbare vijand. Mensen die we nooit eerder zagen komen op de nieuwszenders en fluisteren waarschuwingen. Is dit wel echt? Net een film. Ik ben wakker geschud door de paniek in mijn vriend zijn stem. 'Schrijf naar de directie!', zegt hij. 'Als het virus in *den bak* komt, gaan we eraan!' Een beetje alarmistisch denk ik eerst. Het was toch maar een griepje? Een plan wordt gevormd door de vertegenwoordigers van het gedetineerdenoverleg. We eisen handgel, we eisen mondkmaskers, we eisen ontsmettingsploegen, we eisen en we blijven maar door eisen. De postdatum van ons schrijven is 2 maart. Uiteraard zijn we doemdenkers. Ze spreken over China mannen, 'da's twaalf *duizend* kilometer van hier'... Blijf in uw kot en verleer uw schrijfgewoontes.

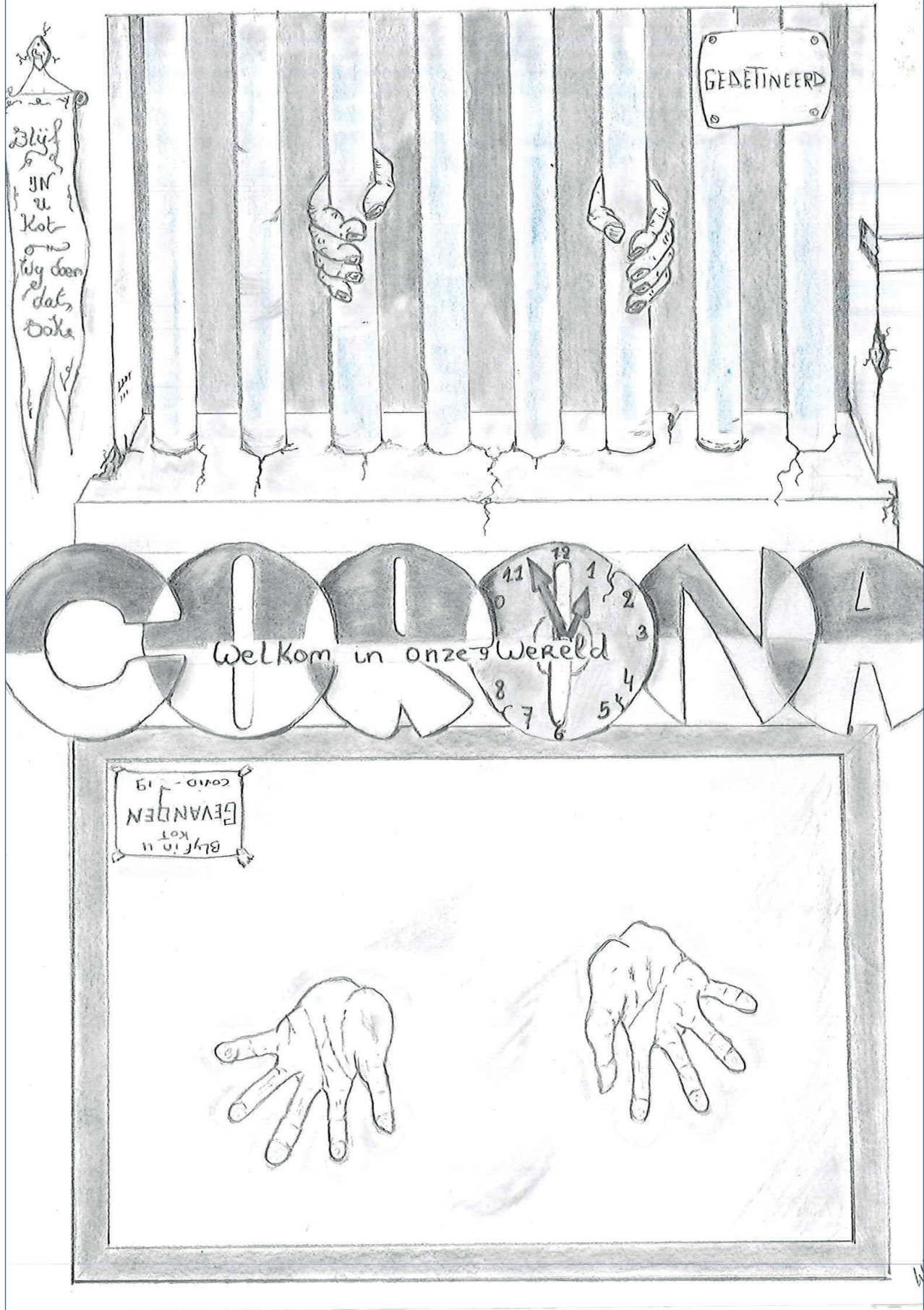
13 maart 2020 word ik opgeroepen door directie. 'Maar ik moet gaan werken mevrouw!' De bezoekers komen eraan en als bezoeker moet ik op tijd zijn. In een sombere toon krijgen we te horen dat er geen bezoek meer zal zijn. 'Tot nader order', klinkt het. Ineens gaat alles in een stroomversnelling. Wandelingen worden ingeperkt, geen lessen meer, geen sport meer, geen werk meer, geen bezoekers meer, geen, geen, geen... Het heet lockdown.

Het is zover, iedereen gaat weten hoe het is om gevangen te zijn. Beroofd van uw vrijheid.

¹ Dit artikel is het resultaat van een schrijfproject in de gevangenis van Beveren. Na afloop van de lessen Penologie in 2019, een opleidingsonderdeel aangeboden door de Vrije Universiteit Brussel, zette een groepje deelnemers en lesgevers een schrijfgroep op. In onze teksten reflecteren we over penologische praktijken, het beleid en de beleving van bestrafing. Deze tekst is het resultaat van onze reflecties over de coronamaatregelen. We wensen alle personen te bedanken die het schrijfproject en de totstandkoming van dit artikel ondersteunden.

Getuigenis

Tekening gemaakt door Georgy Janssens

Overzicht van de maatregelen

Op 16 maart 2020 komt er meer duidelijkheid over de invulling van deze *lockdown* in de gevangenis van Beveren. Via de *Newsfeed* op *PrisonCloud* stuurt de directie een belangrijk bericht dat de start van ingrijpende veranderingen inluidt:

Beste gedetineerden,

Het aantal besmettingen in België met het Coronavirus is toegenomen. Vanuit de overheid zijn er verschillende maatregelen opgelegd die de verspreiding van het virus moeten tegen gaan. Om de risico's op verspreiding van het virus binnen een gevangenis te beperken, zijn er maatregelen van kracht.

Vooreerst benadrukt de directie het belang van de intussen welgekende preventieve maatregelen zoals het regelmatig wassen van de handen, niezen in de elleboogholte, zo veel als mogelijk afstand houden en het contacteren van de medische dienst bij ziekte.

Een van de zwaarste aanpassingen in de gevangenis is voor velen gelinkt aan de afschaffing van het reguliere bezoek. Enkel advocaten, medewerkers van politie, magistratuur en zorg- en hulpverleners mogen de gevangenis bezoeken. Familie en vrienden worden niet meer toegelaten. Op dat moment is er nog geen sprake van *videocalls*. Dit zijn zware beperkingen. Daarom kent de gevangenis gratis belkrediet toe. Een tweede grote verandering betreft de afschaffing van alle gemeenschappelijke activiteiten met uitzondering van de wandelmomenten en de noodzakelijke arbeid. Ook het open regime wordt afgelast. Voor de wandelmomenten worden de vleugels in twee gesplitst zodat er groepen van een dertigtal personen ontstaan. Daarnaast is er een groep werkers die op een ander tijdstip gaat wandelen. De sociale contacten blijven vanaf dat moment grotendeels beperkt tot deze specifieke groepen. De werkzaamheden die nog plaatsvinden worden gelimiteerd tot noodzakelijke arbeid met een focus op de ondersteuning van de medische sectoren. Zo zet ook de gevangenis van Beveren een naaiatelier op om de broodnodige mondkmaskers te maken. Bij al deze werkzaamheden dragen de werkers een mondkmasker en moet er aandacht zijn voor *social distancing*.

Andere groepsactiviteiten worden afgeschaft. Boeken kunnen nog steeds gereserveerd worden via *PrisonCloud* waarna de *fatiek* deze uitdeelt op de vleugel. Sommige diensten die niet meer fysiek aanwezig zijn in de gevangenis verspreiden een gratis telefoonnummer (de zogenaamde 0800-nummers).

Onder andere het executief van de Moslims van België, het CAW, CGG, de VDAB, de leerloopbaanbegeleider en Tandem vzw² blijven zo gratis telefonisch bereikbaar. Bepaalde diensten behouden hun permanentie in de gevangenis zoals de PSD en de algemene arts.

Daarnaast blijft het mogelijk om gewone kantinebestellingen te plaatsen. Net zoals in de buitenwereld wordt gewaarschuwd voor vertragingen en afzeggingen van bestellingen. Andere kantines worden afgelast zoals de Electro-kantine. Wegens de sluiting van Van Den Borre kon de grote vraag naar microgolfovens (wegen de afschaffing van het keukenmoment), tondeuses en scheermachines (wegen de afschaffing van kappersbezoeken) niet behandeld worden.

En dan kwam misschien wel de zwaarste dobber: UV's en PV's worden opgeschort.

Om enigszins tegemoet te komen aan deze drastische regimewijzigingen probeert men vanuit verschillende hoeken betekenisvolle activiteiten uit te rollen. Zo benadrukt het gedetineerdenoverleg het belang van de invoering van *videocalls*, krijgen lesgevers toegang tot een Moodle met beperkte functionaliteiten en ontwerpt men vanuit de hulp- en dienstverlening een e-magazine 'De Bever'.

Vanaf 5 mei gaat uiteindelijk ook het videobezoek van start. Elke persoon heeft wekelijks recht op een twintig minuten durend videobezoek. Via een reservatieformulier kunnen gedetineerde een virtueel bezoek organiseren met een persoon die op de bezoeklijst staat.

De penitentiaire instelling organiseert zich. Een getuigenis

Het is duidelijk, de penitentiaire instelling organiseert zich. Wandeling *a rato* van twee uur per dag telkens in dezelfde groep. Wat met de handel? Gaan ze *den bak* echt droogleggen? Wat met de mannen die niet zonder kunnen ?

Ontsmettingsteams worden samengesteld. Ik ben één van de gelukkigen die dagelijks 2400 klinken mag ontsmetten. Ik wil helpen, geen nood. 'Maar mijnheer de directeur, waarom doen we dat eigenlijk? Binnen is er toch geen virus?'

Er is een nieuwe realiteit ontstaan. Wij, de bakratten, zijn niet meer het gevaar. Paniek ontstaat. De specialisten duiden aan dat we afstand moeten houden, mondkmaskers moeten dragen, alcoholoplossingen

2 Deze vzw staat ten dienste van alle gedetineerden met een geestelijk gezondheidsprobleem.

voor de handen nodig hebben, ... Tijdens de verschillende rondes van klinken ontsmetten, merk ik onrust. Mensen houden afstand waar er normaal geen afstand was. De binnenwereld kijkt argwanend naar de buitenwereld. Zijn de rollen omgedraaid?

Het valt zwaar. Ook in een wereld waar opsluiting courante munt is, valt het zwaar. De kleine prikkels van warmte en liefde tijdens de korte bezoeken worden gemist. Het contact onder gedetineerden is tot een minimum gebracht. Nog meer isolatie. Ook binnen de muren wordt Marc Van Ranst een held, dan een beul, dan een zaag...

Mijn klok doet alsof er niets aan de hand is. Tik, tik, tik..... de tijd verandert niet, gaat niet sneller maar is wel langzamer.

De beperkte sociale contacten

Vergaande aanpassingen worden doorgevoerd. Twee ingrijpende beperkingen liggen moeilijk. Daar gaan we dieper op in. Enerzijds is er een verdere beperking van de sociale contacten die in een gevangeniscontext sowieso al gering zijn. Anderzijds creëert de afschaffing van de UV's en PV's, samen met andere maatschappelijke evoluties, moeilijkheden om een re-integratie voor te bereiden. De ervaringen van enkele gedetineerde co-auteurs tonen deze bezorgdheden aan.

Een van de dienders merkt de impact van de beperkte sociale interacties op medegedetineerden: "Als diender loop ik bijna elke dag op de afdeling en wekelijks stellen medegedetineerden mij de vraag: 'Weet jij wanneer er weer bezoek mag komen en/of die maatregel versoepeld wordt?'. Ik antwoord dan: 'Ik ben ook maar diender hé... geen chef, ik weet dat ook niet, sorry maatje'. Ik merk en zie dat geen bezoek hebben het zwaarst weegt voor de grote meerderheid. Mensen hun humeur gaat hierdoor met grote stappen achteruit. Ook de UV's en PV's die worden uitgesteld zijn voor velen een domper. Zo is er hier een jongen die net vader is geworden, hij kon (mocht) er niet bij zijn. Zo een vrolijk iemand zag ik nu voor het eerst met betraande ogen van verdriet. Ook al is COVID-19 buiten deze vier muren zijn weg aan het zoeken om slachtoffers te maken, hier binnen heeft COVID-19 ook een weg gevonden om mensen te raken. Gaat het niet op de fysieke manier dan pakt het virus je mentaal. Ik vraag me af welke gevolgen deze maatregelen nog gaan hebben op de relatie met je kinderen, partner, je algemene sociale omgeving. Gaat er vervreemding optreden? Dagen worden weken, weken worden maanden. Hoelang houdt iedereen dit nog vol zonder dat er mentale barsten komen in relaties? Mensen die dagelijks bezoek kregen, hun kinderen enkele keren per week te zien kregen, gaan door een hel. Hoe gaan

hun kinderen ermee om? Kinderen zijn veerkrachtig, maar houden dit ook niet eeuwig vol. Positief blijven is de boodschap. Maar toch moet ik bekennen dat het moeilijk is."

Deze ervaringen zijn ook voor anderen herkenbaar. "Zo voel ook ik mij in een vergeetput gedropt. 13 maart was de dag waarop ik in die vergeetput werd gestoken. Ons regime veranderde, het sociaal contact onder de gedetineerden werd verbroken. We konden geen bezoek meer ontvangen van geliefden, familie of vrienden. Dat vond ik het moeilijkste want normaal krijg ik elke dag bezoek van mijn vriendin. Op 13 maart voelde het alsof ik iets belangrijk verloren was. Ik voelde me leeg. Ik bel haar wel dagelijks maar dat is niet hetzelfde. Ik kan haar niet voelen."

Het gevangeniswezen erkent deze beperkingen. Een telefoontje vervangt een bezoek immers niet. Als alternatief komen er uiteindelijk *videocalls*. Vanaf 5 mei kan men via het programma *Cisco Webex* videobellen met bezoekers. De ervaring leert ons dat een videobezoek leuk is, voor sommigen een waardig alternatief in deze situatie, maar helemaal niet hetzelfde als een normaal bezoek. Ook zijn er nog enkele kinderziektes. Elke donderdag krijgen gedetineerden een formulier waarop het e-mailadres, de naam van de bezoeker en vier mogelijke momenten voor het bezoek opgegeven wordt. Vervolgens controleert het personeel of deze persoon op de bezoeklijst staat. Als dat het geval is, ontvangt de bezoeker een mail met informatie over de software die ze moeten downloaden, en de organisatie van het bezoek. Dit lijkt eenvoudig maar is het natuurlijk niet. Sommige mensen binnen de muren zijn laaggeletterd en dat geldt soms ook voor hun familieleden. Er zijn ook wat ICT-vaardigheden nodig en een stabiel internet. Het kan daardoor moeilijk zijn voor bezoekers om deel te nemen aan de Webex gesprekken. In de gevangenis van Beveren maakten er tussen 4 en 17 mei 196 gedetineerden gebruik van dit videobezoek (op een populatie van maximum 312 gedetineerden). Bovendien is de bezoeker afhankelijk van het tijdstip dat de gevangenis kiest (uit de vier momenten die een gedetineerde aanduidt op het formulier). Sommige familieleden ervaren dit als stress, zo getuigt een van de coauteurs: "Van de drie momenten die ik tot hiertoe had, hebben er maar twee gewerkt. Het probleem lag bij mijn bezoek dat er niet op tijd was. Ik was gefrustreerd. Ik hoor dat dat ook zo is bij anderen. Het is allemaal nieuw en we moeten uiteraard even geduld hebben tot dit vlot werkt. Het videobezoek op zich heb ik als leuk ervaren. Vooral het feit dat mijn bezoek zich niet moet verplaatsen, een uur moet wachten voordat ze in een bezoekzaal mogen komen, enz. Het lijkt me minder zwaar en minder duur. Een bijkomende vraag is wel wie je eerst opbelt. Een videobezoek per week beperkt immers de mogelijkheden. Wat doe je dan als

Getuigenis

je kinderen hebt die op verschillende plaatsen wonen? Wie spreek je in de eerste week? Ik kan die keuze heel moeilijk maken. Behalve dat is er natuurlijk nog altijd het gemis aan fysiek contact.”

Op 19 mei loopt het bericht binnen dat er steeds meer maatregelen worden versoepeld. De bubbels in de gevangenis worden vergroot waardoor de wandelingen één dag op twee verlengd worden. Ook de kapper startte opnieuw. Vanaf 25 mei herstart eindelijk het bezoek, rekening houdend met de regels van de *social distancing*. In plaats van de 22 tafels in de bezoekszaal van de gevangenis van Beveren, zullen er slechts vijftien staan. Maar het ongestoord bezoek, familiebezoek en UV's of PV's gaan nog niet door. Hopelijk volgen vanaf 8 juni nieuwe versoepelingen.

Het belang van een einddatum

Naast de beperkte sociale contacten ontstond er onrust over het voorbereiden van de re-integratie. De UV's en PV's, twee belangrijke schakels in de voorbereiding van het re-integratietraject, werden afgeschaft. Maar ook de zittingen voor de SURB, die in belangrijke mate de re-integratie mee vorm geven, veranderden. Een van de coauteurs ervaaarde hoe een digitale zitting verliep en welke vergaande gevolgen de afschaffing van de UV's en PV's teweeg brengt:

“Ditmaal was het een vreemd gevoel. Ik nam deel aan de zitting via een videocall. Ik trad de rechtszaal in de gevangenis van Beveren binnen, het licht was gedempt. Er stond een laptop vooraan waar ik voor moest gaan zitten terwijl de directie plaats nam achter mij. Het grote scherm werd gebruikt om te communiceren met de mensen die niet in de zaal zaten: de voorzitter, griffier, mijn raadsman en het Openbaar Ministerie. Enige vorm van persoonlijk contact ging niet. Normaal zou ik vooraf even met mijn raadsman overleg plegen en nakijken of alle documenten in het dossier zitten, wat gebruikelijk is. Het gebeurt dat je tijdens de zitting een vraag wil stellen aan je raadsman. Deze zaken lukten nu niet. Worden mijn rechten hierdoor geschonden? Tijdens de zitting verliep alles sereen en correct naar mijn gevoel. Toen ik het woord kreeg, kreeg ik nog maar weinig gezegd. Mensen die me kennen weten dat dit een uniek moment is. Alles verliep vlotjes, toch was ik danig onder de indruk van het gebeuren. Later werd ik bij de directie geroepen. De beslissing van de SURB werd me overhandigd: negatief, wat ook te verwachten viel. Een van de maatregelen in de gevangenis luidde immers als volgt: *Alle UV's en PV's worden voor onbepaalde tijd opgeschort*. Ik kon daardoor niet naar de VDAB voor een infosessie in functie van een opleiding. Verlof opnemen kon ook niet. Laat net dat de twee enige punten zijn die nog ontbraken in mijn reclasseringsdossier om het volledig te maken. De nuttige dagbesteding ontbrak.

Verder werd alles positief onthaald. Mijn raadsman en ik vroegen om uitstel van de beslissing tot in augustus. Dit uitstel kwam er niet. De SURB heeft besloten dat ik op 3 september een nieuwe aanvraag mag opstarten. Deze beslissing heeft tot gevolg dat ik na de aanvraag opnieuw de wettelijke termijnen moet doorlopen. Bij een positief advies zou ik dan eventueel begin 2021 kunnen starten met een opleiding. Dat is minstens acht maanden later dan gepland! Alles in de veronderstelling dat ik op uitgang mag voor een infosessie en een keertje op verlof kan. En wat als er in het najaar een nieuwe opflakking komt? Opnieuw negatief advies, een nieuwe aanvraag, weer maanden nutteloos verloren? Ik ben absoluut geen alleenstaand geval. Ieder van ons ondervindt zulke problemen. Zo zagen we ook dat een elektronisch toezicht niet werd toegekend wegens het ontbreken van een dagbesteding, geen werk. Frustrerend.”

Een andere coauteur heeft gelijkaardige ervaringen: “Ik wil naar buiten toe werken, naar mijn vrijheid, naar mijn familie, naar mijn geliefde. Maar dat ging plots niet meer omdat alles werd stopgezet. In april had ik een gesprek over een UV om mijn begeleiding in orde te brengen. Dat werd mij niet toegelaten: ‘door de corona pandemie gaan jullie allemaal langer zitten’. Ik werd met die zin in mijn gedachten achtergelaten, deze gedachten maakten me gek. Ze laten me dieper in de vergeetput zakken. We zijn intussen drie maanden verder en ik heb geen nieuwe stappen gezet voor mijn reclassering. Volgende week verschijn ik voor de SURB. Wat gaan zij zeggen? Gaan ze mij dieper in de put laten zakken? Ik hoop dat niemand van ons het hoofd laat zakken. We komen er wel uit. Ik heb moeilijke dagen gehad maar laat het hoofd niet zakken. Op een dag klimmen we uit deze vergeetput.”

Maar voorlopig lijken de dossiers *on hold* te staan. Hoe plan je een toekomst als je niet weet wat de toekomst te bieden heeft? Het coronavirus beslist momenteel over de dossiers. Deze worden gegijzeld. Gedetineerden zullen extra time krijgen. Enige vorm van vergoeding komt er niet. Gratis TV en extra belkrediet, dat wel. Een pleister op een open wonde. Bovendien wordt het stillaan duidelijk dat een economische achteruitgang zich inzet. Bedrijven gaan over de kop en mensen verliezen hun job. Voor gedetineerden zal het de komende tijd daardoor nog moeilijker worden om werk te vinden.

Gekoppeld aan de reclasseringsvoorwaarden heeft deze coronasituatie het extra moeilijk gemaakt om een weg naar de vrije maatschappij te vinden. Het is zoals rijden door een lange tunnel. Je kan het einde wel zien als een klein lichtpuntje, maar niemand kan inschatten hoelang hij nog is en welke obstakels je nog zal tegenkomen. We hebben nu twee vrijlatingsdatums. Na-corona en nadat onze tijd erop zit.

Concluderende reflecties

Nadat we een week 'in ons kot' bleven, overrompelden nieuwssites lezers met artikels over de impact van een quarantaine op het welzijn. Zo was al op 19 maart, een week na de start van de *lockdown*, te lezen dat een quarantaine gepaard kan gaan met ingrijpende psychische gevolgen: 'Mensen in quarantaine voelen zich vaak eenzaam en geïsoleerd. Ze ervaren verveling, angst en onzekerheid, soms ook woede en frustratie.'³ Het zijn allemaal gevolgen van een vrijheidsberoving die ook in penologisch gevangenisonderzoek naar voor wordt geschoven. De gevolgen van een quarantaine zijn ons daarom bekend. Maar hoe wordt een *lockdown* bovenop de dagelijkse vrijheidsbeperkingen in een gevangenis ervaren? Deze vraag stond in het voorliggend stuk centraal.

Door de vergaande aanpassingen was en is het leven binnen de gevangenis muren geen evidentie. Het was voor iedereen een zoektocht om het leven hier binnen vorm te geven en draaglijk te houden. Twee fors ingrijpende veranderingen betroffen de verdere beperkingen van sociale contacten, en de moeilijkheden om een re-integratie voor te bereiden.

Een inperking van sociale contacten in een wereld waarbij deze sociale interacties altijd al begrensd zijn, hakte er zwaar in. De buitenwereld kreeg allerlei adviezen die toelieten om te gaan met beperkte sociale contacten: "Zorg dat je verbonden blijft door veel te communiceren. Stuur niet alleen tekstberichten of mails, maar zorg dat je elkaar ook kan zien. Je kan bijvoorbeeld afspreken voor een videogesprek via Skype, Facetime of Zoom."⁴ Mensen buiten de muren voelen zich enorm tekort gedaan door alle

beperkingen. Maar wat voor hen een beperking is, blijft in de gevangenis een luxe. Hier in de gevangenis was er tot 5 mei bijvoorbeeld geen sprake van een dergelijke verbondenheid met de buitenwereld, geen Skype, Facetime of Zoom, zelfs geen mails. Gelukkig kwam daar verandering in. We hopen dat deze digitalisering zich in de toekomst kan verder zetten zonder dat de videobezoeken het gewone bezoek vervangen. Want echt bezoek blijft belangrijk, dat heeft de buitenwereld nu ook ervaren. Het kreeg zelfs een naam: 'huidhonger'.

Een tweede belangrijke bekommernis betreft een terugkeer naar de maatschappij. 'Wanneer mogen we met z'n allen weer ten volle van onze vrijheid genieten?' Het is een urgente vraag die veel burgers bezigt houdt. Nu velen onder ons voor het eerst ervaren wat een vergaande vrijheidsbeperking betekent, en de roep om ons opnieuw vrij te laten steeds luider klinkt, begrijpt iedereen misschien beter waarom de re-integratie, een terugkeer naar die vrije samenleving, en vooral een einddatum zo belangrijk is. Maar de duidelijkheid en het vooruitzicht op die vrijlating worden steeds vager voor mensen in detentie. Hoewel een groep gedetineerden tijdelijk of definitief werd vrijgelaten bij aanvang van de coronacrisis, maken de huidige maatregelen het moeilijk of zelfs onmogelijk voor de overblijvende gedetineerden om aan een terugkeer te werken. Het is nu al duidelijk dat de gevolgen van de coronamaatregelen daardoor nog een hele tijd zullen nazinderen. We hopen daarom dat verschillende actoren zoals de SURB zich flexibel en creatief zullen opstellen bij de ondersteuning van de re-integratie. De wereld veranderde grondig en in deze nieuwe wereld moet iedereen een plaats kunnen vinden.

3 P. Brems, De psychische gevolgen van quarantaine en wat we daaraan kunnen doen, VRT NWS, 19 maart 2020. Online raadpleegbaar: <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/03/17/de-psychologische-gevolgen-van-quarantaine-en-wat-we-daaraan-kun/>.

4 *Ibid.*

Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden in tijden van corona

Koenraad Polfliet*

Nog niet zo lang geleden werd de gevangenis Gent getroffen door een infectieziekte. Er was een uitbraak van mazelen bij gedetineerden en personeel in de periode juni – juli 2017. In totaal waren er twaalf bevestigde en zeven waarschijnlijke besmettingen onder de gedetineerden en de personeelsleden. Twee gedetineerden en twee personeelsleden werden opgenomen in het ziekenhuis. Dit had ook ingrijpende gevolgen voor het regime. Er was een tijd geen bezoek, de werkhuizen werden gesloten en alle hulp- en dienstverleningsactiviteiten werden stopgezet. Gedetineerden die besmet waren werden in isolatie geplaatst, er werden mondklappers gedragen. Er waren toen meer besmettingen bij Gentse gedetineerden dan nu ten tijde van corona het geval is.

Groot verschil is dat het een gekende infectie was en er wel een vaccin beschikbaar was, waarbij alle gedetineerden en een groep personeelsleden gevaccineerd werden. Het Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid werd ingeschakeld om zijn expertise in te brengen bij het nemen van de maatregelen. Het was volgens Zorg en Gezondheid de eerste keer dat een gevangenis dergelijke maatregelen moest nemen om een epidemie in te perken.¹ Er was vrees dat er ook in Brugge een uitbraak zou zijn (o.a. door overbrenging van een Gentse gedetineerde), maar dit bleef er beperkt. In de periode mei-juni 2019 werden ook in de gevangenis van Lantin mazelen² vastgesteld met beperkende regimemaatregelen tot gevolg.

Er was dus een voorgaande ervaring waarbij hulp- en dienstverlening werd stopgezet naar aanleiding van een epidemie. Dit leidde toen niet tot alternatieve vormen van hulp- en dienstverlening. Hulp- en dienstverleningsorganisaties bleven weg en wachtten af tot zij opnieuw de gevangenis konden betreden.³ Het voorjaarprogramma liep al op zijn eind. De maatregelenperiode was relatief kort (een paar weken)

en het ging niet over een nieuw onbekend virus dat op zo'n grote schaal impact had. De mazelenperiode werd geëvalueerd, ook door de hulp- en dienstverlenende partners. De conclusie was vooral dat duidelijke communicatie noodzakelijk is zodat iedereen goed op de hoogte is en blijft. Er werd ook bekeken of er diende geïnvesteerd te worden in individueel ontspanning- en vormingsmateriaal, maar eenmaal de reguliere hulp- en dienstverlening en andere werkzaamheden terug aan de orde waren, verdween deze doelstelling naar de achtergrond.

Corona

Nu is niet enkel de gevangenis van Gent getroffen maar de hele wereld. Het is niet enkel binnen de muren dat er ingrijpende aanpassingen in samen zijn en leven aan de orde zijn, maar even goed buiten de muren. Ook hulp- en dienstverleningsorganisaties die intramuraal werken moeten zich extramuraal schikken naar preventieve hygiëne- en veiligheidsmaatregelen. Van zodra de Nationale Veiligheidsraad de bevolking opriep om in 'uw kot te blijven' betekende dit ook dat de hulp- en dienstverlening in de gevangnissen diende herbekeken te worden. Het directoraat-generaal EPI vaardigde richtlijnen uit voor het werken in de gevangenis. De toegang tot de gevangenis bleef mogelijk voor de externe hulp- en dienstverlening, maar het was duidelijk dat de opdrachten nog moeilijk konden uitgevoerd worden. Het groepsaanbod was omwille van de *social distancing* in gesloten ruimtes niet meer mogelijk waardoor alle lessen, vorming, begeleide sport, reguliere bibliotheek, ... niet meer konden georganiseerd worden. Bovendien werden vele lesgevers, consultants, sportmonitoren, ... door hun organisaties verplicht om de reguliere werkzaamheden te staken. Maar ook voor de individuele hulpverleners en begeleiders was het niet evident om nog gesprekken te voeren. Sommige diensten gingen nog beperkte tijd door met face-to-face gesprekken mits het in acht nemen van de

* Koenraad Polfliet is redactielid van FATIK.

1 Zie N. Hammami e.a., "Een uitbraak van mazelen in de gevangenis van Gent", *Zorg en Gezondheid*, https://www.zorg-en-gezondheid.be/sites/default/files/atoms/files/VIB%202019-3_art%204%20-%20Een%20uitbraak%20van%20mazelen%20in%20de%20gevangenis%20van%20Gent.pdf.

2 In de gevangenis van Lantin hadden 4 gedetineerden en 1 personeelslid mazelen.

3 Op 1 juli startte het zaalbezoek terug op, op 3 juli de werkhuizen, de bibliotheek en de erediensten. Vanaf 13 juli 2017 konden er opnieuw face-to-face gesprekken doorgaan met hulp- en dienstverleners van de Vlaamse Gemeenschap. Vanaf 17 juli 2017 kon het familiaal, ongestoord en kinderbezoek en het overplaatsen van gedetineerden weer plaatsvinden.

Getuigenis

preventieve hygiënemaatregelen, maar omdat de ernst van de epidemie groter werd, men zoveel als mogelijk thuis diende te werken en niet-essentiële verplaatsingen diende te vermijden, beslisten deze diensten om ook hun individuele gesprekken in de gevangenis stop te zetten. Hetzelfde gold voor de beleidscoördinatie en andere ondersteuningsfuncties. Achterliggende reden was dat men geen bijkomend risico op besmetting wilde vormen voor gedetineerden en gevangenispersoneel. Men wou met andere woorden het virus helpen buiten te houden.

Bepaalde hulp- en dienstverleningsfuncties konden uitzonderlijk en voor korte duur nog naar de gevangenis komen om bepaalde taken uit te voeren, zoals het ophalen van rapportbriefjes en het afgeven van schriftelijke reacties op vragen van gedetineerden. Bepaalde dienstverlening bleef in sommige gevangenissen beperkt en in aangepaste vorm doorgaan zoals het uitlenen van bibliotheekmateriaal en sport. De diensten van de gevangenis en, waar mogelijk, ook gedetineerden stonden grotendeels in voor de praktische organisatie. Ook de psychosociale diensten, de zorgteams en levensbeschouwelijke diensten bleven aanwezig om hun opdracht, zij het aangepast aan de nieuwe regels, op te nemen.

Maar de vraag en nood bij gedetineerden aan hulp en ondersteuning bleef wel aanwezig, zo bleek ook uit signalen van de gedetineerdenoverlegorganen en penitentiair personeel, en was door corona nog meer uitgesproken. Het opgesloten zijn in een totaalinstituut als een gevangenis heeft impact op het mentaal welzijn. Sociale contacten zijn belangrijk om hiermee om te gaan, evenals een perspectief op de toekomst. Omdat bezoek van familie niet meer mogelijk was en de hulp- en dienstverlening serieus ingeperkt was, kwam het mentaal welzijn nog meer onder druk te staan. De voorbereiding van de re-integratie in de samenleving stakte eveneens, de maatregelen en in het bijzonder de economische consequenties hadden en zullen nog langere tijd impact hebben op de mogelijkheden tot re-integratie. Een antwoord kon niet uitblijven.

Telefonische begeleiding

Omdat face-to-face gesprekken vanaf een bepaald moment niet meer konden doorgaan werd al snel onderzocht welke andere mogelijkheden er bestonden om met gedetineerden in contact te komen. Er was een opportuniteit. Nog maar recent was in een groot

aantal gevangenisgenen telefoon op cel mogelijk. De installatie hiervan werd in de meeste gevangenisgenen uitgevoerd vóór de uitbraak van de corona-epidemie. Enkel in de gevangenisgenen van Ieper, Ruiselede, Merksplas, Hoogstraten, Tongeren, Berkendael, Vorst en Sint-Gillis was dit niet het geval⁴ en gebeurt het telefoneren nog in aparte telefoonlokalen of op de gang. Er diende evenwel met enkele factoren rekening gehouden te worden: er kan niet naar de gedetineerde gebeld worden, gedetineerden moeten dus zelf willen bellen, gedetineerden moeten over voldoende belkrediet beschikken en er bestaat de mogelijkheid dat een gedetineerde niet alleen op cel zit, wat impact heeft op de privacy. De FOD Justitie kondigde aan dat elke gedetineerde belkrediet zou krijgen⁵ en via middelen van de Koning Boudewijnstichting werd in bepaalde gevangenisgenen extra belwaarde per gedetineerde toegekend. Voor de hulp- en dienstverlening was er de uitdaging om zich telefonisch te organiseren: Welk telefoonnummer maak je bekend aan alle gedetineerden? Op welke tijdstippen kan er gebeld worden? Hoe organiseer je de telefoonpermanentie?, ... Bovendien was het voor een aantal diensten belangrijk dat enkel de gekende cliënten konden bellen en dat de kostprijs niet op de gedetineerde werd verhaald. Het gekregen belkrediet was ontoereikend om deze kost mee te dragen. De CAW⁶-sector kwam als eerste met een antwoord. Het gratis 0800-nummer werd gelanceerd. Het kwam er op neer dat er één 0800-nummer was waar alle gedetineerden in de gevangenisgenen konden naar bellen. De gedetineerden dienden voor het betrokken CAW een code in te geven. Men kwam dan bij een CAW-medewerker terecht die voor die gevangenisgenen het aanspreekpunt was. Waar mogelijk werd door de CAW-medewerker een antwoord gegeven, in bepaalde gevallen werd er doorgeschakeld naar de betrokken begeleider van de gedetineerde. In navolging hiervan namen nog andere organisaties het initiatief om een gratis 0800-nummer te activeren. VAPH-centrum OBRA|BAKEN, een aantal centra geestelijke gezondheidszorg, TANDEM⁷, consultants radicalisering, leertrajectbegeleiders, maar ook moreel consultants en islamconsultanten organiseerden zich geleidelijk aan via een 0800-nummer. Andere diensten zoals VDAB en Moderator schakelden niet over op een 0800-nummer en bleven dus betalend. Er werden in veel gevangenisgenen telefoonlijsten opgemaakt met alle beschikbare telefoonnummers.

Er zijn nog niet veel cijfers en evaluaties bekend, deze zullen pas na corona duidelijk worden. Voor de CAW's

4 Het betreft hier een overzicht van de gevangenisgenen in Vlaanderen en Brussel. In de gevangenis van Sint-Gillis is de installatie lopende.

5 Aanvankelijk 20 euro per gedetineerde, nadien nog paar keer herhaald met 10 euro per gedetineerde.

6 CAW staat voor Centrum voor Algemeen Welzijnswerk.

7 TANDEM (Toeleiding en Aanmelding Na Detentie En Meer) staat voor toeleiding en aanmelding na detentie van gedetineerden naar de geestelijke gezondheidszorg, inclusief de verslaafdenzorg.

Getuigenis

waren er tussen 20 maart en 8 april 3425 beantwoorde oproepen.⁸ Voor het CAW Oost-Vlaanderen⁹ weten we wel al dat er tussen 23 maart en 8 mei 2879 oproepen¹⁰ zijn geweest, waarvan 95 % gedetineerden¹¹ waren. 39% van de oproepen kwam uit de gevangenis van Beveren, 34% uit de gevangenis van Gent, 15% uit Dendermonde en 10% uit Oudenaarde.¹²

Ook andere hulp- en dienstverleningsorganisaties hebben zich georganiseerd via telefonische begeleiding. OBRA|BAKEN richt zich naar de doelgroep personen met een beperking in de gevangenis van Oost-Vlaanderen¹³ en biedt sinds 19 maart ook telefonische begeleiding aan, eerst via een betalend gsm-nummer, nadien ook via een gratis 0800-nummer dat ze de 'ObraCoronaLijn' noemden. Tussen 19 maart en 4 mei registreerden ze 4 oproepen per dag.¹⁴ De meeste oproepen (88,4%) kwamen uit de gevangenis van Gent, wat niet verwonderlijk is omdat 70% van het cliënteel in deze gevangenis zit opgesloten. Daarnaast kwamen 7% van de oproepen uit Dendermonde en bijna 4% uit Beveren. De minste oproepen kwamen uit Oudenaarde. De grootste vraag bij de cliënten van OBRA|BAKEN was de nood aan een gesprek, gevolgd door vragen over reclassering/re-integratie, de zitting voor de kamer ter bescherming van de maatschappij en internering. De specificiteit van de doelgroep (mentale beperking, autismespectrumstoornis, niet-aangeboren hersenletsel, ...) maakt dat enkel telefonische begeleiding onvoldoende is. De begeleiders dienen voor deze groep ook soms ter plaatse te gaan om via het winket ondersteuning te bieden. Het CGG¹⁵ Eclips, dat ook de gevangenis in Oost-Vlaanderen bedient, heeft tussen de 15 à 20 telefonische gesprekken per week.

De klassieke hulplijnen bleven echter moeilijker bereikbaar voor gedetineerden. Een aantal gevangenis had al een werking met Tele-onthaal via een aparte mobiele telefoon, maar het was door o.a. de organisatie van het penitentiair telefoonverkeer niet mogelijk om naar Tele-onthaal te bellen vanuit de cel.¹⁶ Dit lukte wel voor de zelfmoordlijn en de druglijn. Er zijn bij telefonische hulpverlening enkele

kanttekeningen te maken. Bepaalde groepen worden niet bereikt. Anderstalige gedetineerden, en dan vooral gedetineerden die niet-courante talen spreken, worden niet bereikt. De aanwezigheid van tolken, en vooral telefonische tolken, is niet voorzien en de vraag stelt zich hoe je dat telefonisch organiseert. Gedetineerden die met meerderen op cel zitten hebben minder privacy. Voor bepaalde gedetineerden is de telefonische begeleiding minder evident dan een face-to-face gesprek en ze kiezen daarom misschien niet voor deze vorm. De telefonische begeleiding kende bij sommige diensten wat opstartproblemen, de uren waarop men bereikbaar is zijn voor enkele gevangenis beperkt en voor sommige gedetineerden is de werkwijze via codes, doorschakelen en het maken van een afspraak voor telefonisch contact gewoonweg te moeilijk.

Niettemin kon op die manier het contact met een belangrijk deel van het cliënteel behouden blijven, konden er toch nieuwe aanmeldingen gebeuren en kon er vooral worden geluisterd en vragen beantwoord worden. Maar het is nu al duidelijk dat enkel telefonische begeleiding aanbieden onvoldoende is om kwalitatieve hulp- en dienstverlening te garanderen.

Pakketten op cel

Organisaties die individuele face-to-face begeleiding aanbieden, schakelden over op telefonische begeleiding. Telefonische begeleiding werd hun kerntaak. Organisaties die zich richten op groepsaanbod zoals onderwijs, cultuur en sport werden van de ene op de andere dag geconfronteerd met het stopzetten van alle begeleide groepsactiviteiten. Een alternatief zoals de telefonische begeleiding was voor hen geen optie. Enkel voor individuele leertrajectbegeleiding¹⁷ kon pas in een latere fase (vanaf 11 mei) ingezet worden op telefonische ondersteuning via een gratis 0800-nummer.

Men wilde echter ook de gedetineerde op cel

8 In totaal waren er 3474 oproepen. 98,6% van de oproepen werd dus beantwoord.

9 CAW Oost-Vlaanderen heeft de gevangenis Gent, Oudenaarde, Dendermonde en Beveren in zijn werkingsgebied.

10 Uit 'Rapportage hulplijn 0800 90 109' op basis van registratie CAW Oost-Vlaanderen.

11 Voor de overige 5% werd er bv ook gebeld door familie.

12 We hebben geen zicht op het totaal aantal gedetineerden dat tussen 20 maart en 8 april in de gevangenis aanwezig was. Ter vergelijking: op 5 april 2020 verbleven er 293 gedetineerden in Beveren, 424 gedetineerden in Gent, 197 gedetineerden in Dendermonde en 156 gedetineerden in Oudenaarde.

13 De forensische werking van OBRA|BAKEN heeft haar werking vooral in de gevangenis Gent uitgebouwd, pas later werd dit uitgebreid naar de gevangenis van Dendermonde, Beveren en Oudenaarde.

14 Uit 'De ObraCoronaLijn in cijfers, rapport van 4 mei 2020'.

15 CGG staat voor Centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg.

16 Alle oproepen vanuit alle gevangenis naar Tele-Onthaal zouden toekomen in eenzelfde regio waardoor de Tele-Onthaaldienst van die regio alle telefoons zouden moeten beantwoorden.

17 Leertrajectbegeleiding is een ESF-project van het Vocvo (Learning Inside Out) in samenwerking met de leerwinkel West-Vlaanderen (voor de gevangenis van Brugge, Ieper en Ruiselede) en leerwinkel De Stap (voor de gevangenis van Gent, Oudenaarde, Dendermonde en Beveren).

bereiken. Er werd gezocht naar informatie waar de gedetineerde individueel mee aan de slag kon. Elke organisatie speurde het internet af of maakte zelf materiaal. Dit resulteerde in ontspanningsmateriaal dat rondgedeeld werd op elke cel of dat op aanvraag op cel kon geleverd worden. Inkleurbladen, kleurpotloden, breinbrekers, ... Er werden in bepaalde gevangenissen pakketten samengesteld en rondgedeeld. Hetzelfde gebeurde voor sport. Er werden sportoefeningen afgedrukt, gekopieerd en rondgedeeld zodat de gedetineerde op cel toch wat lichamelijke beweging kon hebben. Aan de cursisten van het onderbroken schooljaar werden individuele lespakketten bezorgd, testen werden aan cel geleverd en terug opgehaald. Er werden heen- en weerboekjes tussen ouder en kind met de post verstuurd en er werden tekenwedstrijden georganiseerd. Men bood ook meditatie- en yoga-oefeningen aan om met de stress om te gaan en gezelschapsspelen werden uitgeleend.

Gedetineerden hebben TV op cel, de gevangenisdirectie heeft de mogelijkheid om die voor bepaalde tijd gratis aan te bieden, wat ook gebeurde tijdens de corona-epidemie. Enkele gevangenissen hebben via het TV-netwerk één of meerdere infokanalen waarmee ze de gedetineerde op cel kunnen bereiken. In Beveren wordt er gewerkt met prison cloud¹⁸ wat meer mogelijkheden biedt. Ook de hulp- en dienstverlening maakt gebruik van prison cloud of van de infokanalen. In sommige gevangenissen heeft de hulp- en dienstverlening haar eigen kanaal. Op die manier blijft de gedetineerde op de hoogte van wijzigingen in het aanbod. Meer dan anders wordt er nu via deze infokanalen gecommuniceerd en wordt bepaalde hulp- en dienstverlening ook via deze kanalen aangeboden. Enkele organisaties maakten filmpjes die ze via het infokanaal toonden.

Solidair met de samenleving

De Vlaamse Gemeenschap wil de brug maken met de samenleving. Dat doet ze door organisaties die in de vrije samenleving bestaan ook binnen de muren in te zetten en een zelfde hulp- en dienstverlening aan te bieden zoals aan de niet opgesloten burger. Maar dat doet ze ook door de burger te betrekken bij de leefwereld van de gedetineerde. Projecten met woonzorgcentra en met centra voor personen met een beperking werden opgezet, soms ook op initiatief van gedetineerden of gevangenispersoneel. Er werden uit solidariteit kaartjes gemaakt door gedetineerden van de gevangenissen van Brugge, Antwerpen, Hasselt en Merksplas die bezorgd werden aan bejaarden of personen met een beperking. Maar er waren ook

gedetineerden die uit solidariteit tekeningen en boodschappen maakten en deze werden uitgehangen aan de muren van de gevangenis, zoals in Merksplas en Dendermonde. In Leuven Centraal konden gedetineerden verzoeknummers laten afspelen via live-uitzendingen van Radio Scorpio. Solidariteit was er ook met medegedetineerden en het penitentiair personeel. Via bv. de website van het CAW konden burgers tekeningen, kaartjes of steunbetuigingen overmaken. Een bijzondere vorm van solidariteit kwam van een Brugse gedetineerde die via Q-music alle penitentiaire beampten wou bedanken.

Naar een heropstart

Op het moment dat de federale regering een versoepeling van de maatregelen voorstelde vanaf 4 mei gingen er stemmen op om ook de hulp- en dienstverlening in de gevangenissen herop te starten. Vanuit diverse sectoren en organisaties kwam de vraag om dit gecoördineerd aan te pakken en rekening te houden met de specifieke richtlijnen van elke sector. Men wou vermijden dat er verschillende maatregelen en verschillende snelheden van uitvoering zouden zijn. Dit zou verwarring geven op het terrein en mogelijks een groter risico op besmetting inhouden. Duidelijke en eensgezinde richtlijnen voor alle hulp- en dienstverleningsorganisaties die werken in een gevangenis dienden beoogd te worden. Een gefaseerde heropstart was ook nodig. De hulp- en dienstverleners waren voor langere tijd afwezig in de gevangenissen, wat hielp om het risico op besmetting kleiner te maken. Nu de hulp- en dienstverleners terug naar de gevangenis komen, vergroot ook opnieuw het risico op besmetting. De gevangenissen kennen een bijzonder laag aantal besmettingen en het was zaak om er zorg voor te dragen dat met de hulp- en dienstverlening geen nieuwe besmettingen binnen komen. Bovendien kon ook niet zomaar opnieuw gestart worden. De condities waarin gewerkt diende te worden waren immers gewijzigd. Het hanteren van de *social distancing*, het frequent handen wassen, het reinigen van materiaal hebben een impact op hoe en wat er georganiseerd kan worden. Niet elk lokaal is geschikt om nog gesprekken te voeren. Er diende ook aandacht besteed te worden aan voldoende ondersteuning. De medewerkers komen na een lange periode terug naar een gevangenis die, weliswaar onder andere omstandigheden, is blijven draaien. Vanuit het penitentiair personeel kwamen verschillende boodschappen gaande van waardering voor het alternatief aanbod en het mee helpen buitenhouden van besmetting door niet aanwezig te zijn tot het zich in de steek gelaten voelen. Er diende dus terug werk gemaakt te worden van

18 Prison cloud is een digitaal dienstenplatform waar de gedetineerde op cel gebruik kan van maken. Prison cloud is ook aanwezig in de gevangenis van Leuze.

Getuigenis

draagvlak door de sfeer op het terrein te verkennen en op een verbindende manier te communiceren. Er werd prioriteit gegeven aan het heropstarten van de individuele face-to-face gesprekken. Er werden door een vaste werkgroep van de gemengde commissie¹⁹ randvoorwaarden bepaald die in alle gevangnissen dienden nagegaan te worden. De beleidscoördinator kon vanaf 11 mei terug naar de gevangenis om te bekijken of in de specifieke gevangenis aan deze voorwaarden kon voldaan worden. Aan de hulp- en dienstverleningsorganisaties werd meegegeven dat men prioritair diende in te zetten op cliënten waarvoor het noodzakelijk was dat er een face-to-face gesprek doorging. Elke gevangenis diende een heropstartplan uit te werken waarbij de beschikbare infrastructuur (die aan de voorwaarden voldeed) en de beschikbare tijd diende verdeeld te worden tussen de verschillende hulp- en dienstverleners. De heropstart gebeurde gefaseerd. De volgende fases zouden gaan over de sport in groep, de vorming in groep en de bibliotheek.²⁰

En wat na corona?

De hulp- en dienstverlening organiseert zich naar de vraag, nood en behoefte van de gedetineerde. Door de corona-epidemie was het niet evident om daar een antwoord op te geven. Elk domein, elke sector en elke organisatie onderzocht hoe ze de individuele gedetineerde onder die omstandigheden kon bereiken. De telefonische ondersteuning was voor een aantal diensten een valabel alternatief, maar het heeft zijn beperkingen. In een latere fase werd de video-visit mogelijk waarbij gedetineerden met hun familie konden videobellen. Het werd ook voor hulp- en dienstverleningsorganisaties mogelijk om via deze tool een online consult te hebben. Maar niet iedereen kan vooruit geholpen worden met een telefonisch contact of een video-call. De ontspannings- en vormingspakketten, het creatief bezig zijn en het verspreiden van info en filmpjes via infokanalen zijn een manier om gedetineerden te informeren en bezig te houden, maar het mist interactie, het mist echt menselijk contact, het mist manieren om samen te werken aan kennis, houdingen en vaardigheden die nodig zijn, niet alleen tijdens detentie, maar zeker ter voorbereiding op een terugkeer van de gedetineerde naar de vrije samenleving. De werking op het terrein is dus een must.

Maar die werking op het terrein zal niet meer dezelfde zijn. Fysiek contact zal nog een lange tijd vermeden moeten worden. De bedrijfscultuur zal deels

veranderen. *Social distancing*, geen handen geven ter begroeting, preventieve hygiënemaatregelen, zullen grotendeels bepalen wat mogelijk is. Lokalen zullen aangepast worden, het aantal deelnemers per lokaal zal beperkt worden, het poetsen zal intenser blijven gebeuren, ... De beschikbare tijd en ruimte zal hierdoor nog meer voorwerp van planning worden. Vraag is wat het nieuwe normaal zal worden.

De corona-epidemie kan ook gezien worden als een kans om zich op een andere manier te organiseren, om te experimenteren ook. De wereld is nog meer een digitale wereld geworden. Het videobellen via diverse tools werd mainstream, het thuiswerken de norm. Ook de organisatie van de hulp- en dienstverlening viel niet stil met corona. De organisatie verlegde zich net als in andere sectoren van een fysiek contact naar een online contact. Het viel op dat er frequenter en korter werd overlegd tussen partnerorganisaties dan in 'normale' omstandigheden. Duidelijke en regelmatige communicatie bleken nodig om zich in deze omstandigheden tot de nieuwe realiteit te verhouden. Videobellen met penitentiair personeel bleek dan weer iets moeilijker, omdat zij enkel in de tool Webex konden werken en dan nog enkel op hun uitnodiging. Maar de gevangnissen en alle betrokken organisaties hebben door corona ondervonden dat de detentie ook digitaal moet gaan. Dat bewustzijn was er reeds en er werden al stappen gezet om dit meer mogelijk te maken, maar het kende door corona een hogere versnelling. Dit zal het gebruik van digitale tools voor de intramurale hulp- en dienstverlening ten goede komen.

Vraag is wat er over zal blijven. Zal de telefonische ondersteuning blijven bestaan? Zal het videobellen blijven? Zullen organisaties zich blijven toeleggen op individuele pakketten? Zullen de infokanalen beter uitgebouwd worden? Zullen we blijven zoeken naar aanbod om de gedetineerde op cel te bereiken? Het antwoord zal er vooral in liggen of de middelen hiervoor nog aanwezig zullen zijn. Wanneer men terug actief gesprekken gaat voeren en groepsaanbod zal organiseren, zal er minder tijd en ruimte zijn om zich hiermee bezig te houden. Tenzij er middelen bijkomen of men als organisatie, sector of domein kiest voor deze nieuwe werkvormen in combinatie met beperkter face-to-face en groepsaanbod. Het blijven aanbieden van dit aanbod op afstand zou ook dienstig kunnen zijn wanneer we weer met een epidemie geconfronteerd worden of wanneer de gevangnissen geconfronteerd worden met syndicale acties.

Toepassingsmogelijkheden zullen er dus zeker nog zijn.

19 De gemengde commissie bestaat door het decreet op de organisatie van de hulp- en dienstverlening van 8 maart 2013. Het is samengesteld uit alle betrokken administraties van de Vlaamse overheid en enkele landelijke ondersteuningsorganisaties. De commissie heeft als voornaamste doel een ontwerp van strategisch plan op te maken voor de Vlaamse Regering en de uitvoering ervan, na goedkeuring, op te volgen en te evalueren.
20 Op het moment van het inleveren van het artikel (01/06/2020) waren de randvoorwaarden voor sport, bibliotheek en vorming nog niet gekend.

Werken als gevangenisdirecteur in tijden van corona

Werken in de gevangenis in tijden van corona merk je zodra je aan de gevangenispoort staat. Er hangt een blad uit met 'Geen bezoek'. Het staart je mistroostig aan. Wanneer je langs de RX en door de metaaldetectieportiek bent gepasseerd, staat de doos met individuele verpakte mondmaskers klaar. Niet comfortabel, maar het wordt een gewoonte. Zodra ik toekom en telkens wanneer ik mijn bureel verlaat, gaat het mondmasker op. Handen wassen en elke keer ontsmetten bij de aankomst op de verschillende vleugels, het zit er intussen ingebakken. We moeten elkaar beschermen.

Als regimedirecteur in Turnhout ben ik verantwoordelijk voor vleugel AB waar de inkomende gedetineerden (beklaagden en veroordeelden), veroordeelden met een psychische kwetsbaarheid en geïnterneerden zich bevinden. Elke ochtend en namiddag probeer ik langs te gaan op de vleugel en bij enkele secties om te horen hoe het er gaat. Ik ben gewapend met schrift en balpen. Welke gedetineerden of geïnterneerden hebben het moeilijk of gedragen zich anders? Zijn er klachten? Moeten we het regime van een gedetineerde of geïnterneerde wijzigen? We bespreken dit normaal twee keer per week op het vleugeloverleg, waar de verschillende disciplines zoals de psychosociale dienst, het zorgteam, bewakend kader en directie aanwezig zijn. *Social distancing* laat voorlopig niet meer toe dit overleg op deze manier te organiseren, waardoor ik nu fungeer als doorgeefluik tussen de verschillende disciplines. Hoewel het tijdsintensief is om twee keer per dag bij de ploegchef en op sectie langs te gaan, is dit een praktijk die ik na het corona-tijdperk wil behouden: dicht bij het personeel staan zorgt dat je goed weet wat er bij hen leeft, maar ook bij de gedetineerden en geïnterneerden. Meldingsverslagen en observatiefiches vertellen niet alles. Eigenlijk een evidentie, maar dit verliezen we soms uit het oog wanneer onze dag volgepland is met vergaderingen, adviezen schrijven, ... Er zijn nu eenmaal altijd uren te kort wanneer je je werk terdege wil doen, coronapandemie of niet.

Op het dagelijkse overleg tussen het leidinggevend kader van de bewaking en de directie staat sinds maart het item 'corona', naast de rapporten aan de

Iris Naert¹

directeur, de meldingsverslagen en de bezetting van het personeel vast op de agenda. Zijn er nieuwe richtlijnen en hoe zetten we dit in de praktijk om? Wat communiceren we in onze dagelijkse update naar het personeel en de gedetineerden? In tijden van crisis, want dat is het ook, blijkt hoe belangrijk communicatie is. De slogan 'samen doorgaan' geldt hier.

De voorbije weken lag de focus op besmettingen voorkomen. Dit had een impact op het regime: wandelingen werden opgesplitst in kleine groepen, vleugels werden gecompartmenteerd om contact tot een minimum te beperken en dus besmetting tegen te gaan. Het gevolg is dat sommige gedetineerden tijdelijk hun werk kwijt zijn of ander werk uitvoeren. Nieuwe inkomende gedetineerden uit vrijheid worden veertien dagen preventief geïsoleerd en dragen mondmaskers wanneer ze de cel verlaten. Geen bezoek meer, geen activiteiten zoals cultuur, sport, onderwijs, geen gesprekken met Justitieel Welzijnswerk, geen vervoer naar zittingen van de rechtbanken, ... Het dagelijks leven van de gedetineerden werd ook hierbinnen gereduceerd tot 'blijf in uw kot'.

Het personeel kreeg in de eerste weken dan weer een overvloed van richtlijnen van ons. Dankzij de opmerkingen en de vragen van het personeel konden we de richtlijnen zeer concreet maken en bijsturen waar nodig. Het personeel haalde aan hoe relatief rustig de gedetineerden bij alles bleven. Het valt op dat er ook van hen begrip is voor deze crisis, ondanks de restricties.

De gevangenis te Turnhout is ook getroffen door besmettingen, zowel bij gedetineerden als personeel. Een grote uitbraak was er gelukkig niet. Enkele gedetineerden werden (preventief) medisch geïsoleerd. Bij een positieve test brachten we de besmette gedetineerden over naar de ziekenhuisafdeling van de gevangenis te Brugge en hun celgenoten gingen preventief in isolatie. Dagelijks nemen we de temperatuur van de gedetineerden en bij temperatuurverhogingen voert de medische dienst een controle uit. De verpleegkundige schakelt vervolgens de dokter in. Besmetting betekent logischerwijs veertien

¹ Regimedirecteur gevangenis Turnhout.

Getuigenis

dagen geen transfers, ook niet naar het forensisch psychiatrisch centrum. Dit zorgt uiteraard voor onrust, zeker wanneer elke nieuwe besmetting weer uitstel betekent. Gelukkig konden de forensisch psychiatrische centra bijna alle geïnterneerden op korte termijn laten overkomen.

Net zoals buiten de gevangensmuren zie je creativiteit en initiatieven om tegemoet te komen aan de inspanning om in uw kot te blijven. De gedetineerden krijgen extra beltegoed, de Vlaamse Gemeenschap werkte ontspanningspakketten uit voor op cel, de portiers dienden spontaan een voorstel in om na te denken over de heropstart van het bezoek bij versoepeling van de maatregelen, het zorgteam organiseerde de zorgwandeling in kleinere groepen en bereikte ook andere geïnterneerden dan gewoonlijk, CAW is telefonisch bereikbaar, ... Het personeel werd een hart onder de riem gestoken met een krijttekening aan de voorpoort, want ook zij zijn helden! Een gedetineerde schreef een brief naar de directie om al het personeel te bedanken voor hun inzet. Zo maken we samen het beste van een onuitgegeven situatie.

Exit-strategie binnen de gevangenis

Nu de richtlijnen om besmettingen te voorkomen op punt staan, krijgen we richtlijnen om het regime weer geleidelijk op te starten. Dit is een tweede cruciale fase waarbij we het toenemend belang van digitalisering zien: de Kamer voor de Bescherming van de Maatschappij startte al vrij vroeg met de videoconferenties, zodat de geïnterneerde en directie konden worden gehoord. De correctionele rechtbank, de raadkamer en de onderzoeksrechter informeerden ook in welke mate videoconferenties konden worden georganiseerd voor zittingen, verhoren of een psychiatrisch deskundigenonderzoek. Voorlopig vond enkel een psychiatrisch deskundigenonderzoek op dergelijke wijze plaats. Daarnaast zijn ook de forensische psychiatrische centra, medium security instellingen en een psychiatrisch ziekenhuis geïnteresseerd om intakegespreken via videoconferentie te organiseren. Enkele

intakegesprekken hebben op dergelijke wijze kunnen plaatsvinden. Als regimedirecteur is dit voor mij erg belangrijk, want zo valt de doorstroom naar een gepast reclasseringstraject voor de geïnterneerden niet stil.

Ook voor het contact met de familie en vrienden werden drie laptops voorzien. Te weinig voor onze populatie van 260 gedetineerden, maar wel een belangrijke opsteker voor zij die hun naasten al ettelijke weken hebben moeten missen. Het personeel leidt dit in goede banen, maar de organisatie hierachter is niet te onderschatten. De meest voorkomende problemen tijdens de opstart te Turnhout, is het verkrijgen van correcte e-mailadressen voor de uitnodiging en de verbinding maken met het bezoek wanneer zij hierbij problemen ondervinden. Zo heeft de bezoeker bijvoorbeeld niet de juiste app geïnstalleerd of is de e-mail met de uitnodiging terecht gekomen in de spam. Na verloop van tijd zal dit vlotter verlopen, wanneer iedereen hiermee vertrouwd is.

Nu is het uitkijken naar de levering van de mondmaskers voor gedetineerden en de geleidelijke heropstart van de andere activiteiten. We staan zoals de samenleving voor een nieuwe en grote uitdaging. De controle- en hygiënemaatregelen voor personeel en gedetineerden, de compartimentering binnen onze gevangenis, de preventieve isolaties van inkomende gedetineerden, de *testing*, ... hebben ons beschermd tegen een uitbraak binnen de gevangenis. Nu zullen we ook in de gevangenis onze 'bubbel' stelselmatig vergroten. We moeten hierbij een evenwicht vinden tussen een leefbaar klimaat met aandacht voor sociale contacten, de continuïteit van de hulp- en dienstverlening, de vooruitgang van dossiers, ... én de bescherming van de gezondheid van gedetineerden en het personeel. De geleidelijke heropstart vereist dat we nauw samenwerken met ons personeel en partners om dit in goede banen te leiden. Communicatie zal van cruciaal belang zijn waarbij we dienen te luisteren naar ieders bezorgdheden. Wij moeten ook als gevangenis, een kleine maatschappij op zich, vooruitgaan. Het personeel, de partners van het gevangeniswezen, de gedetineerden en hun naasten gaan moedig samen door.

Hoe houdt corona het werken en leven op een gedetineerdenafdeling in zijn greep: het perspectief van een penitentiaire bewakingsassistent

Didier Leysen¹

Welkom op de afdeling “Hospitaal” van de gevangenis van Merksplas. Een afdeling die bestaat uit drie gemeenschapszalen aangevuld met enkele verzorgingskamers per sectie. Eén van deze gemeenschapszalen, Zaal 1 (Z1), is voorbehouden voor gedetineerden die daar verblijven na doorverwijzing door de gevangenisarts. Op de andere gemeenschapszalen verblijven een 16-tal gedetineerden van alle leeftijden en culturen. Ze vallen onder het normale gevangenisregime en komen enkel tijdens de wandeling en tijdens de gemeenschappelijke activiteiten in contact met de gedetineerden van Z1.

Doorgaans gaat het gewone leven zijn gangetje op Z1. De gedetineerden slapen in een gemeenschappelijke slaapzaal. Ze eten, kijken tv, leggen een kaartje en spelen biljart in de gemeenschappelijke verblijfzaal van de sectie. Op regelmatige basis wordt er een activiteit georganiseerd door de psychiatrisch verpleegkundige of door vrijwilligers van het justitieel welzijnswerk. Het zijn momenten waar door gedetineerden erg naar uitgekeken wordt.

Even voor nieuwjaar is er in China het coronavirus opgedoken dat zich gaandeweg verspreidde over verschillende landen. Wat in eerste instantie een ‘ver-van-ons-bed-show’ leek, kwam met grote schreden onze richting uit en op de laatste dag van februari werd er binnen de muren opgeroepen om extra waakzaam te zijn voor het virus. Vanaf dan ging het in snel tempo en volgde de ene mail de andere instructie op. Al gauw werd ‘Corona’ het allesoverheersende gespreksonderwerp op de werkvloer. In de gevangenis werd een crisis-cel opgericht om alle acties in deze crisis te coördineren.

Eén van de eerste beslissingen van de Interne Crisiscel (IC) was de afzondering van alle gedetineerden op Z1

die de leeftijd van 65 jaar bereikt hadden. Dit was een schok voor iedereen die zich in deze leeftijdscategorie bevond. Een aantal van hen verbleef op andere paviljoenen en was best nog vitaal, maar diende nu noodgedwongen te verhuizen naar Z1, vaak van een kamer alleen naar de gemeenschapszaal. Door deze ingreep werd elk beschikbaar bed binnen deze sectie bezet. Dit legde een merkbare druk op iedereen die daar verbleef. Degenen die er al verbleven, een groepje van 14 mannen die al een tijdje samen leefden in hun verblijfsruimte, ervoeren de nieuwkomers als ‘indringers’. Andersom was het voor de nieuwelingen aanpassen aan het onbekende leven in een gemeenschapsregime met alle problemen die ermee samenhangen. Ook voor het personeel was het alle hens aan dek om dit een beetje mee op te volgen en waar nodig bij te sturen. Een paar dagen later werd alle bezoek voor gedetineerden opgeschort. Hierdoor werd het isolement voor de gedetineerden van Z1 (maar niet alleen voor hen) compleet. Naast bezoek van familie en vrienden viel ook het contact met heel wat andere diensten haast volledig weg. Hun enige contact met de buitenwereld was vanaf dan de penitentiaire bewakingsassistent (pba) van de sectie, de verpleegkundige en af en toe een administratief personeelslid van de inrichting (PSD, griffie, ...) in verband met hun dossier. Tot grote problemen leidde dit verbazingwekkend genoeg niet echt en, hoewel de gedetineerden toch 24 uren per dag noodgedwongen samen binnen hun ‘bubbel’ dienen door te brengen, blijven ze er de moed goed inhouden. De pba van de sectie ziet nauwlettend toe op hoe de gedetineerden zich gedragen op hun sectie. De combinatie van dit toezicht en een constante aanspreekbaarheid van de pba, gecombineerd met gedetineerden die snel in hun lot leken te berusten, hield de situatie leefbaar. Deze leefbaarheid was echt noodzakelijk, aangezien een klein akkefietje vaak voor grote calamiteiten zorgt binnen een gemeenschap van mensen die noodgedwongen moeten samenleven.

¹ Penitentiair bewakingsassistent en ploegchef, afdeling hospitaal, gevangenis Merksplas.

Getuigenis

De IC draait intussen op volle toeren en op de één of andere manier is men de maatregelen die in de maatschappij opgelegd worden steeds een stapje voor. De Directie heeft gekozen voor een combinatie van overleg met alle actoren binnen de inrichting en een duidelijke communicatie naar iedereen die op de één of andere manier tewerkgesteld is binnen de inrichting. En het gaat snel. Zo wordt er gekeken wie de inrichting kan verlaten in de vorm van een strafonderbreking of vervroegde invrijheidstelling en worden uitgaansvergunningen en penitentiaire verloven opgeschort. Dit was een zware dobber voor veel gedetineerden die hierdoor een belangrijke fase van hun detentie en reclassering in het water zien vallen. Verder focust de IC op het sensibiliseren van iedereen naar 'social distance' en hygiëne toe. Zo worden er voor iedereen ontsmettingsmiddel en papieren doekjes voorzien, worden verschillende ruimtes heringericht, mutaties van eender welke aard worden tot een absoluut minimum beperkt, wandelschema's worden bijgesteld, ... en bij elk van de ingevoerde maatregelen volgt een duidelijke communicatie. Dit zorgt ervoor dat zowel gedetineerden als personeel niet voor verrassingen komen te staan.

Elke ingreep op het vertrouwde regime brengt echter problemen met zich mee. Zo kan bijvoorbeeld slechts een deel van de gedetineerden gaan werken. Dit zorgt voor frustraties. Uiteraard voor de gedetineerden, want zij zien een zinvolle tijdsbesteding en hun inkomsten wegvallen, maar ook voor het personeel dat hier machteloos tegenover staat. Samen met het wegvallen van de lessen, het stopzetten van sportmomenten (voetbal, fitness,...), ontspanningsactiviteiten (bingo en spelavonden, het Mooov filmfestival,...), het regelmatige contact met trajectbegeleiders van o.a. JWW, CGG, VDAB, ... valt er een belangrijk aandeel van de dynamische veiligheid weg. En hoewel de externe partners moeite doen om 'vanuit hun kot' tegemoet te komen aan vragen van gedetineerden naar een zinvolle tijdsbesteding, wordt duidelijk dat binnen de gevangenis muren elke dienst een grote nood invult bij de gedetineerden. De inbreng van deze diensten

wordt hard gemist.

Binnen de muren heeft men intussen ook niet stilgezeten en is er een productielijn opgestart voor het vervaardigen van mondkmaskers. De IC is uitgegroeid tot een goed geoliede machine die binnen de kortste keren zowel personeel als een aantal gedetineerden in vertrouwensfuncties dagelijks van een perfect hygiënisch mondkmasker voorziet. Na opnieuw glasheldere communicatie (met een instructiefilmpje erbij) is het dragen van een mondkmasker en 'social distance' een begrip geworden binnen de muren, waarbij slechts een enkeling dient herinnerd te worden aan de correcte toepassing ervan.

Alle stappen en maatregelen die binnen de gevangenis muren zijn ondernomen zorgen op een bepaalde manier voor een gevoel van samenhang. Iedereen wordt geconfronteerd met een situatie waar men geen overzicht noch controle op lijkt te hebben. Het is een strijd tegen een onbekende, onzichtbare en niets ontziende vijand die wild om zich heen grijpt en geen onderscheid maakt tussen zijn slachtoffers: werkelijk iedereen kan getroffen worden, en dit zowel binnen als buiten de muren van de gevangenis. Het confronteert zowel gedetineerden als personeel elke dag opnieuw met het feit dat dit een strijd is die alleen kan gewonnen worden door samen te werken. En hoewel het gevangeniswezen een zeer gesloten wereld is met vaak strikte regelgeving, lijkt het erop dat de vergelijking met de buitenwereld meestal niet ver weg is. Ook daar zijn de maatregelen ongezien en worden heel veel mensen in een positie gedwongen waarbij het vooral ondergaan is. De codewoorden zijn binnen de muren dezelfde als erbuiten. Het virus is tot op heden nog niet binnen de muren van de strafinrichting geraakt, en dat geeft moed. Tegelijkertijd beseft iedereen dat de weg nog lang is en dat het wellicht nog een hele tijd zal duren vooraleer het normale leven zal kunnen terugkeren. Maar vooral dat dit een weg van 'samen' zal zijn waarin iedereen, zowel gedetineerde als personeel, zijn steentje zal moeten bijdragen.

Meester, wanneer krijgen we terug bezoek?

Jürgen Millen¹

Een gedetineerde in de gevangenis van Hasselt die veroordeeld werd voor een levensdelict en die reeds jaren in “zijn kot” zat belde me in de loop van april met de vraag hoe ik tegen de strenge coronamaatregelen aankeek. Ik moest toegeven dat het inperken van (bewegings)vrijheid, sociale contacten, ... er inderdaad inhakte, waarop de cliënt antwoordde: “Hopelijk gaan mensen inzien hoe zwaar het is om maar beperkte vrijheden te hebben”.

En daar ligt misschien de verklaring waarom vele gedetineerden die ik sprak in de gevangenissen van Hasselt, Leuven Centraal, Wortel, Merksplas, Beveren, ... ook goed zijn omgegaan met het niet meer toelaten van hun bezoeker(s). Heel veel aandacht werd gegeven aan rusthuizen waar bejaarde mensen achter glas of op veilige afstand stonden te kijken naar hun (klein-) kinderen die hun even kwamen groeten. Doch hoe het met gedetineerden ging, daarover werd nauwelijks tot niet bericht, niettemin we ook hier spreken over mensen, sommigen veroordeeld, sommigen in verdenking gesteld doch, gezien het vermoeden van onschuld, niet beoordeeld, laat staan veroordeeld.

Quasi elke bespreking die ik met een cliënt had (en ongeacht welke leeftijd, geslacht, nationaliteit, ... ze hadden) begon of eindigde altijd met vragen over hoe lang de maatregelen nog zouden duren. En meer specifiek voor veroordeelden kwam zeer vaak de vraag of uitgaansvergunningen, penitentiaire verloven of beperkte detentie terug “geactiveerd” zouden worden, gezien de minister van Justitie besliste dat deze in coronatijd niet meer toegepast konden worden.

Met het bevroren van beperkte detenties heeft de minister van Justitie de scheiding der machten, die weliswaar niet absoluut is, ernstig overschreden, aangezien beslissingen van (strafuitvoerings-) rechtbanken werden geschorst. Il faut le faire, zelfs in coronatijd! Toen deze problematiek op tafel werd gelegd bij een strafuitvoeringsrechtbank, werd de zaak zorgvuldig... uitgesteld naar november, want dan in de herfst haal je (blijkbaar) het best de kastanjes uit het vuur.

Niettemin, en de uitzondering niet nagelaten, zijn

gedetineerden, die ik achter glas bezocht, zeer begripvol geweest, ondanks dat hun rechtstreekse contacten met hun familie in harde lockdown werden gezet. En dat is mijns inziens verwonderlijk: wanneer er stakingen van penitentiaire beambten zijn, dan laaien de gemoederen vaak snel op, wordt er snel een beroep gedaan op de tussenkomst van een rechter, ... doch dit was en is thans niet het geval nu COVID-19 maatregelen ook justitie aan banden hebben gelegd. Blijkbaar hebben gedetineerden een onderscheid gemaakt tussen deze overmachtsituatie en de beslissing van mensen om gevangenissen “plat te leggen”.

Als advocaat bleef “the usual thing” van gevangenisbezoeken gewoon verder gaan, doch het behandelen van zaken was totaal verschillend. Vele zaken voor correctionele rechtbanken, hoven van beroep en zelfs een hof van assisen werden uitgesteld, enkel zaken met aangehouden konden min of meer op het rechte pad van justitie gehouden worden. Eén rechtbank bleef evenwel onverminderd doorgaan, met name de strafuitvoeringsrechtbank.

Hoewel ze hun zittingen niet meer in de gevangenis houden, bleven ze verder werken, waarmee aangetoond wordt hoe veerkrachtig het logge systeem van justitie kan zijn wanneer dit noodzakelijk is. De strafuitvoeringsrechtbanken sloegen hun tenten op in grote zalen van de gerechtsgebouwen, want de strafuitvoeringsrechtbankshow must go on.

Wanneer je als advocaat mag plaatsnemen in de assisenzaal van Leuven en de zitting via videoconferentie (met de gedetineerde en de gevangenisdirecteur achter de laptop in Leuven Centraal) plaatsvindt, dan kan je niet anders dan enkele cynische bedenkingen maken.

Aan de ene kant maak je je de bedenking dat de spreekwoordelijke cirkel rond is wanneer iemand in een hof van assisen werd veroordeeld en vervolgens voor de strafuitvoeringsrechtbank, zetelend in een assisenhof, verschijnt en nadien vrijgelaten wordt.

Aan de andere kant maak je je ook de bedenking dat er blijkbaar een corona-epidemie nodig was om justitie de 21ste eeuw in te katapulteren. Wie begin maart had

¹ Advocaat en redactielid Fatik.

Getuigenis

voorspeld dat we via videoconferentie een zitting van de SURB hadden, die had in het beste geval de lachers op zijn hand gekregen. Wie begin maart had gezegd dat via skype ook contact tussen gedetineerden en het thuisfront zou worden georganiseerd, had men ook verzocht om het even wat rustiger aan te doen.

En wanneer je als advocaat vroeger het lef zou hebben gehad om naar een gevangenis te bellen met de vraag of je eventueel, omdat je er niet tijdig geraakte, via telefoon je cliënt zou kunnen bijstaan voor een tucht, dan had je meteen als antwoord gekregen dat zoiets onmogelijk was en niet georganiseerd kon worden. Intussen wordt in Leuven Centraal verzocht aan advocaten om bij voorkeur telefonisch bijstand te leveren voor een tuchtcollege.

“Elk nadeel heeft zijn voordeel” zei een van de beste voetballers ooit, en hij heeft overschot van gelijk. De afgelopen periode zouden beleidsmakers moeten leren uit de beperkingen die COVID-19 heeft teweeggebracht, doch ook welke mogelijkheden er

zijn om justitie toch te laten werken.

Terug naar het bezoek in de gevangenis: vanaf 25 mei wordt beperkt bezoek toegelaten, doch de vraag is of de keuzes die gemaakt zijn voor het organiseren van bezoek doordacht zijn. Aan gedetineerden, en dat wordt veel door hen aangehaald, wordt niet de mogelijkheid geboden om maximum vier bezoekers op bezoek te krijgen, ze mogen er één kiezen. Ik herhaal: één. Hierover kreeg ik in de afgelopen dagen heel wat vragen, waarbij veel gedetineerde cliënten het bijzonder moeilijk hebben met het maken van een keuze wie er wel en vooral wie er niet kan komen en vooral: waarom kinderen niet meer welkom zijn.

Wanneer tweedeverblijvers naar de rechtbank stappen omdat ze ongetwijfeld de aanblik van de zee missen en samen met de kids willen flaneren over de dijk, dan stelt zich de vraag hoe een gedetineerde zich moet voelen die zijn kinderen al maanden niet meer heeft kunnen zien, behalve recent een twintigtal minuten via skype. Plaatsvervangende schaamte maakt zich dan van mij, als advocaat, meester.

Hetzelfde maar anders: werken als justitieassistent in tijden van corona

Hilde De Baerdemaeker¹

En toen werd hetzelfde helemaal anders... Plots was het daar: de boodschap dat we ons moesten voorzien op volledig van thuis uit werken omwille van de verspreiding van het corona-virus. Afspraken werden – eerst nog wat twijfelachtig – geannuleerd. Ik had er me op dat moment nog niet aan verwacht. Laat staan dat ik toen dacht dat het zo'n (lange) vaart zou lopen. Op dat moment dacht ik: "Oké, let's do this". Niet bewust van wat er komen zou en welke impact het kon hebben. Hoe kon ik ook?

Plots werd het organiseren en herorganiseren om zicht te krijgen op onze eigen lopende opdrachten, om contact te houden met cliënten, met collega's, met opdrachtgevers, met samenwerkingspartners. Stilvallen was – en is – geen optie.

Een zoektocht diende zich aan. Dezelfde opdrachten, maar anders. Hetzelfde aanbod, maar anders. Blijven samenwerken, maar anders. Dezelfde doelen, maar anders.

Samen op weg

Het werk van een justitieassistent is werk aan de basis, is het verleggen van steentjes in de rivier waardoor het water niet meer op dezelfde manier zal stromen. De richting van de stroming, die is onveranderbaar. Dat zijn natuurkrachten, de wetten van de geschiedenis en "persoonlijke rugzakken" van mensen.

We werken met personen in hun leefsituatie en een context. We werken met mensen die we vaak met zware problematieken geconfronteerd zien. We gaan ondersteunen en willen begeleiden naar een beter leven. We gaan samen op weg, wijzen de weg, en helpen werken aan persoonlijke groei, zelfinzicht, zelfverantwoordelijkheid. Moeilijkheden die zich aandienen, pakken we aan, meestal samen met deskundige hulpverlening.

Voorwaarden bieden veelal een kader. We volgen op hoe ermee wordt omgegaan. Door met mensen op

weg te gaan, te praten, te zoeken, en door voeling te houden, proberen we in de daderbegeleiding alert te zijn voor mogelijke signalen van hervat of recidive. Puur controlerend werk, zo maak je het verschil niet. Degelijk, en écht, contact en communicatie zijn basisvoorwaarden en de kern van ons werk.

Menselijk contact

We houden ook in deze corona-tijden met regelmaat contact met onze cliënten. We bespreken dan hetzelfde als wat er in de bureelgesprekken of tijdens de huisbezoeken aan bod zou komen. Mensen contacteren ons bij vragen, moeilijkheden of nood aan een gesprek. Cliënten maken ook verder attesten van één en ander over. We bezorgen verslaggeving aan de magistraten. Dat is allemaal wél hetzelfde gebeven, maar toch is het anders.

Vele vragen komen op ons af in deze tijden. Vragen over hoe het nu moet en hoe het nu loopt. Kan het degelijk en écht menselijk contact enkel - of in hoofdzaak - in levende lijve vorm krijgen? Of merken we dat het ook anders kan?

Mensen zijn soms vragende partij voor de *live* contacten. Ze hebben niet altijd het gevoel dat ze zonder die fysieke contacten voldoende duidelijk kunnen maken wat ze echt bedoelen. Ze willen ook voelen of ze juist begrepen zijn. Dat is voor ons niet anders.

De corona-tijden vragen een oefening om contact te maken met mensen op een andere manier. De non-verbale dimensie valt nu weg. Net als wat je kan observeren bij huisbezoeken. Daaruit kan je zoveel meer informatie krijgen. Die informatie en aanknopingspunten, de 'sfeer in de kamer' missen we en zoeken we (tevergeefs?) in de contacten die we nu hebben. Zeker bij het nemen van belangrijke beslissingen of het formuleren van adviezen willen we graag mensen persoonlijk zien.

Dat is de grootste vraag waar we mee kampen. De

¹ Justitieassistent.

Getuigenis

grootste onzekerheid ook. Kan ik wel voldoende voeling houden met mensen, leefsituaties, contexten? Ben ik er wel (goed) genoeg voor mijn mensen? Het fysiek aanwezig zijn voelt vertrouwd, voelt échter, want dat zijn we gewoon.

Is ons contact van eenzelfde kwaliteit, ook al is dat contact anders? Is het even écht? Is het degelijk genoeg? Is het menselijk genoeg? Is het genoeg? Kunnen we ook voldoende aanklampend zijn? Is onze begeleiding van eenzelfde kwaliteit? De tijd zal het uitwijzen ...

Je zou verwachten dat de begeleiding of de lopende contacten onderbroken zijn. In sommige opdrachten is dat formeel wel zo, maar in de realiteit trachten we dat niet toe te laten. We houden contact, zoveel is zeker. We willen evengoed aanklampend zijn en gaan actief op zoek naar mensen met wie we geen verbinding krijgen. Maar dan anders.

We groeien in de telefonische gesprekken – met of zonder beeld – en we leren het ermee doen, omdat we ook zo een verbinding voelen. Mensen zijn vaak dankbaar dat ze ons horen en waarderen dat extra telefoontje om nog eens te vragen hoe het gaat. Er is een nood aan gesprek en een nood aan emotionele ondersteuning en begeleiding. We merken deze tijden ook een ander soort verbondenheid met onze cliënten. Het gaat hierbij om een algemene solidariteit die we ook in de samenleving voelen: “We staan er samen voor en we moeten er samen door”.

Het is een andere manier van werken, maar het loopt verder. We groeien in de huidige contactvormen en zien er mogelijkheden in tot efficiëntie, àls de basisvoorwaarde van het écht, menselijk en degelijk contact er is, want zo alleen kan er een samenwerkingsrelatie ontstaan om samen op weg te gaan. Het is binnen al onze opdrachten eenzelfde, en dus herkenbare, zoektocht naar kwaliteit in ons aanbod.

Loslaten

Tegelijk is deze periode een oefening in het leren los(er) laten en wat meer leren toekijken, het met

wat minder doen. Al voelt dit soms in strijd met onze betrokkenheid, met ons verantwoordelijkheidsgevoel, met het gevoel dat de maatschappij op ons rekt.

Een justitieassistent balanceert altijd wat op de koord van afstand – nabijheid. Zeker nu.

Het is ook een oefening van tevreden te zijn met wat het (maar) is en leren aanvaarden dat je het nu niet helemaal kan doen zoals je wil, wenst, gewoon bent. Hetzelfde moet nu anders.

Er zijn ook dingen die beter gaan. Zo merken we dat er meer tijd en ruimte komt voor verslaggeving. Het geeft voldoening om die verslagen opnieuw nog meer te ervaren als een evaluatiemoment (Waar staan we en waar gaan we naartoe? Vanwaar komen we?) en niet alleen als een belangrijk middel om onze opdrachtgevers te informeren.

De ervaring om van thuis uit te werken is niet nieuw. Dat is reeds een hele tijd ingeburgerd en wordt ook dankbaar ervaren als middel in een goede *work-life*-balans, maar in dit thuiswerk ondertussen ook alle andere rollen van het leven combineren, is wel nieuw. We missen soms de variatie nu de afwisseling van cliënt-gesprekken op bureau, huisbezoeken, overleg met diensten en administratieve taken wegvalt.

Men zegt wel eens dat het de kunst is om je werk niet mee te nemen naar huis. Maar hoe doe je dat in deze tijden van thuiswerken? Het werken met gekwetste mensen brengt een mentale en emotionele belasting met zich mee. We merken dan ook dat de dingen meer emotioneel binnen komen, meer worden meegedragen. Van gedachten wisselen met collega's is nu minder evident. De wandelgangen zijn er niet. “Gewoon eens binnenlopen”, kan niet. Nochtans is sociale steun echt van belang. Ook dat blijft hetzelfde.

Binnen de – en onze – grenzen liggen onze mogelijkheden. We doen het mogelijke binnen de corona-context om onze opdrachten uit te voeren op een manier die overeenkomt met onze waarden en normen.

We hopen dat het (goed) genoeg is, ... terwijl we hetzelfde doen, ... maar anders.

Wegwijs binnen de muren Bajesboek en gevangenisgids

G. De Jonge, H. Cremers & J. Serrarens, *Bajesboek: Handboek voor gedetineerden en hun hulpverleners*, Den Haag: Boom Juridisch, 2019

M.-A. Beernaert, P. Mary & M. Nève (Red.), *Le guide du Prisonnier en Belgique*, Waterloo: Éditions Luc Pire, 2016

Chris Hermans¹

Sinds half maart werden wij allemaal getroffen door de vrijheidsbeperkende maatregelen van de regering ter voorkoming van de verspreiding van het COVID-19-virus. Wij moesten allemaal "in ons kot" blijven. "De personen zijn ertoe gehouden thuis te blijven. Het is verboden om zich op de openbare weg en in openbare plaatsen te bevinden."² Dit was de algemene regel met een reeks uitzonderingen. In het Frans begon men al snel te spreken over "confinement" en wat later over "déconfinement". Als men weet dat detentie min of meer gedefinieerd wordt als het verlies van de vrijheid van komen en gaan³, doemen onvermijdelijk parallellen op met een detentiesituatie.

In hoeverre gaat deze vergelijking op? Hoe ziet het leven van degenen die achter de tralies verblijven eruit? Mensen die in detentie zullen moeten, hebben er behoefte aan hierover duidelijkheid te krijgen. Het beeld dat men van de penitentiaire wereld heeft, is vaak gebaseerd op wat ons wordt opgedist in televisieseries, films of romans. In het beste geval haalt men informatie uit documentaires, reportages, studies of rapporten. Enkelen hebben al eens een gevangenis bezocht of kennen familie of vrienden die er hebben gezeten. In de Verenigde Staten huren rijkere mensen die tot een gevangenisstraf werden veroordeeld zelfs "prison consultants" in.⁴

De twee boeken die we hieronder bespreken, proberen een antwoord op de hier gestelde vragen te formuleren. Zij richten zich beide uitdrukkelijk in de eerste plaats tot de gedetineerden, hun naasten en

iedereen die met de wereld achter de muren te maken heeft of krijgt: hulpverleners, advocaten, artsen en penitentiair personeel. Elk van de boeken is geschreven door een schare deskundigen op dit gebied.⁵

Bajesboek

Het Bajesboek is, zoals uit de titel al valt af te leiden, een Nederlands boek. Voor de Belgische gedetineerde is het niet echt geschikt. Interessant is wel dat het kan gebruikt worden in de vergelijking met onze eigen Belgische situatie. Het schrikt wat af door het ons totaal ongekende jargon. Het wemelt van de afkortingen en beschrijft in de eerste hoofdstukken het Nederlandse gevangenisstelsel met de enorme veelheid aan inrichtingen, de procedures voor plaatsing en overplaatsing, het regime en het dagprogramma. Bij de plaatsing, onze zogenaamde "classificatie", is er een centrale rol weggelegd voor de ons onbekende "selectiefunctionaris" – ook voor voorlopig gehechten.⁶

Men kan er lezen hoe de detentieplanning wordt aangepakt en hoe de training "kiezen voor verandering" en "het stoplichtmodel" werkt. Men tracht het gedrag te sturen door gunstiger regimes aan te bieden, het "promoveren" of omgekeerd door hen die hier meer moeite mee hebben te laten "degraderen".

De verschillende aspecten van het leven in detentie worden achtereenvolgens behandeld. Dit begint bij de binnenkomst en celtoewijzing waarbij een inrichtingsmedewerker⁷ de gedetineerde eerst screent op persoonlijkheid, (zorg)situatie en problematiek. Dit

1 Redactielid Fatik.

2 Art. 8, MB van 18 maart 2020 houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID - 19 te beperken, BS 18 maart 2020.

3 Art. 9, §1, Basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, BS 1 februari 2005.

4 I. Roon, Prison break: Rijk Amerika gaat met advies op maat de cel in, *De Standaard (DS Weekblad)*, 18 mei 2019.

5 G. De Jonge, H. Cremers & J. Serrarens, *Bajesboek: Handboek voor gedetineerden en hun hulpverleners*, Den Haag, Boom Juridisch, 2019. M.-A. Beernaert, P. Mary & M. Nève (Red.), *Le guide du Prisonnier en Belgique*, Waterloo, Éditions Luc Pire, 2016.

6 De selectiefunctionaris is de ambtenaar die onder eindverantwoordelijkheid van de Minister voor Rechtsbescherming beslist welke inrichting of afdeling het meest geschikt is voor een gedetineerde en plaatst hem daar (p. 35-37).

7 In de regelgeving wordt niet nader gespecificeerd om wie het gaat. Ook het boek geeft hierover geen verdere verduidelijking. (p. 91).

vormt de basis voor het detentie- en re-integratieplan. Er is ook een procedure om te bepalen of men op een één- dan wel meerpersoonscel wordt geplaatst en daarvoor zijn criteria bepaald.

De verschillende aspecten van het dagelijks leven in de gevangenis worden één voor één overlopen. Opvallend voor de Belgische lezer is nog dat het recht op bezoek slechts bepaald is op minstens één uur per week. Bij ons is dat minstens drie bezoeken per week voor veroordeelden en dagelijks bezoek voor de verdachten. Verder wordt duidelijk dat slechts in 2015, na een uitspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens⁸ het bezoek zonder toezicht (BZT), ons "ongestoord bezoek", werd ingevoerd. De regeling is er beperkter dan bij ons, het komt in de plaats van het gewone bezoek die week. In België is het een extra bezoek. De gedetineerde heeft recht om ten minste éénmaal per week gedurende tien minuten te telefoneren. In ons land mag men dagelijks bellen.

Het recht op arbeid vertaalt zich net als bij ons in een zorgplicht van de directeur (respectievelijk "de penitentiaire administratie"). Maar in Nederland is daar concreet een wachtgeld gedurende de eerste vier weken en een loonvervangende uitkering bij gebrek aan werk aan gekoppeld. Indien er geen werk beschikbaar is, moet de directeur vervangende activiteiten aanbieden.

Het argument dat wegens personeelstekort geen of minder arbeid kan worden aangeboden gaat niet op omdat volgens vaste rechtspraak van de beroepscommissie eventuele bezuinigingen of financiële tekorten bij de inrichting niet mogen worden afgewenteld op de gedetineerde. (p. 129).

In de gezondheidszorg voor gedetineerden is evenzeer het equivalentiebeginsel het uitgangspunt, maar fungeert de gevangenisarts zowel als huisarts en als controlearts. In Nederland worden beide functies niet opgesplitst.

Nog een opvallend verschil is dat men inkomende gedetineerden uitdrukkelijk vraagt naar hun geloofsovertuiging en men dit registreert. De gedetineerde is niet verplicht hierop te antwoorden. In België bestond deze praktijk vroeger ook⁹, maar werd het bij de inwerkingtreding van dit onderdeel van de

basiswet afgeschaft.¹⁰

Uit de ervaringen van Belgische gedetineerden tijdens het "experiment" in Tilburg weten we al dat de "Belgen" niet laaiend enthousiast waren over het verstrekte eten.¹¹ De basiswet is op dat vlak specifiek dan de Nederlandse beginselenwet. Waar de Nederlanders enkel spreken over het ter beschikking stellen van voedsel¹², was de Belgische wetgever gedetailleerder. Het moet gaan om "voldoende voedsel dat voldoet aan de normen van de moderne hygiëne en zo nodig aangepast is aan de vereisten van zijn gezondheidstoestand".¹³ In 2011 deed de Nederlandse inspectie hierover een aantal aanbevelingen die vervolgens allemaal door de bevoegde staatssecretaris naast zich neer werden gelegd.

Ook wat het roken en het rookbeleid betreft wordt er naar een inspectierapport verwezen dat vaststelde dat "het onvrijwillig plaatsen van niet-rokers met rokers onacceptabel is" (p. 185). In ons land kwam deze problematiek tot uiting naar aanleiding van de veroordeling van ons land door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens in de zaak van Vasilescu, waarbij passief meeroken (tabagisme) een verzwarende omstandigheid werd genoemd.¹⁴

Eén van de controlemaatregelen waar Nederland in voorziet is de urinecontrole. Dit kadert in een drugsontmoedigingsbeleid en kan steekproefsgewijs plaatsvinden. In ons land kunnen urinecontroles enkel gebeuren in een therapeutisch kader en valt het als dusdanig onder het medisch beroepsgeheim. Het is geen beleidsmiddel voor de ordehandhaving zoals in Nederland.

Net als in België is er voor de handhaving van de goede orde en veiligheid naast een preventief luik (orde en veiligheidsmaatregelen) eveneens een repressief luik voorzien. Bij ons heet dit het tuchtregime. Onze noorderburen spreken over de disciplinaire bestraffing. Opmerkelijk is dat de Nederlandse wet geen opsomming bevat van de "strafbare feiten in penitentiair-rechtelijke zin". Het gaat daar enkel over "feiten die onverenigbaar zijn met de orde of de veiligheid in de inrichting dan wel met de ongestoorde tenuitvoerlegging van de vrijheidsbeneming." Voor de straftoemeting bestaat er slechts recent een "landelijke sanctiekaart" die straftoemingsregels bevat voor

8 EHRM, Varnas v. Litouwen, 9 juli 2013 - Application no. 42615/06.

9 Op basis van artikel 16 van het Algemeen Reglement, K.B. van 21 mei 1965, B.S. 25 mei 1965.

10 Sinds 1 november 2005 - K.B. van 25 oktober 2005, B.S. 10 november 2005.

11 K. Beyens & M. Boone, "Zeg maar Henk tegen de chef" *Ervaringen met het Belgische detentieregime in de PI Tilburg*, Den Haag: Boom Lemma Uitgevers, 2013, 71.

12 Penitentiaire beginselenwet, Wet van 18 juni 1998 tot vaststelling van een Penitentiaire beginselenwet en daarmee verband houdende intrekking van de Beginselenwet gevangeniswezen met uitzondering van de artikelen 2 tot en met 5 en wijzigingen van het Wetboek van Strafrecht en het Wetboek van Strafvordering alsmede enige andere wetten, Stb, 21 juli 1998, art. 44, lid 1.

13 Art. 42, Basiswet.

14 EHRM, Vasilescu v. België, 25 november 2014, - Requête no 64682/12, § 104.

diverse gedragingen en waar de directeuren van de penitentiaire inrichtingen zich moeten aan houden.¹⁵

letwat plompverloren in het geheel werd er een hoofdstuk voorbehouden aan verlof en wat wij de externe rechtspositie van gedetineerden zouden noemen. Verder wordt er nog aandacht besteed aan bemiddeling en beklag¹⁶, het inspraakorgaan genaamd "gedetineerdencommissie" én de dossiers.

Het Bajesboek lijkt ons zeer volledig. De verschillende aspecten van detentie worden behandeld en het boek bevat gedetailleerde bronverwijzingen vooral naar uitspraken van de beroepscommissie, maar ook naar de relevante Europese gevangenisregels en naar studies of rapporten. De focus ligt haast uitsluitend op de regelgeving en zal daarom slechts een partieel antwoord bieden op de vraag hoe het leven achter tralies eruit ziet. Regels over bezoek bijvoorbeeld kunnen onmogelijk de beleving van zo'n bezoek vatten. Dit zal van heel wat andere factoren afhangen, zoals de accommodatie, de specifieke regels tijdens het bezoek, het gedrag en de houding van de toezienende beambte of medegedetineerden, ... Of de inrichting voor bezoek gemakkelijk bereikbaar is met het openbaar vervoer, of men lang op voorhand aanwezig moet zijn, of men moet reserveren, ...

Het juridisch karakter van het werk maakt bovendien dat het eerder moeilijk is geschreven. Het lijkt ons daarom voor een groot deel van de gedetineerdenpopulatie te complex.¹⁷ Voor professionals in het penitentiaire werkveld en studenten is het een mooi naslagwerk Nederlands penitentiair recht.

Guide du Prisonnier

Op initiatief van de *Ligue des Droits Humains* en de Belgische afdeling van het *Observatoire international des prisons* verscheen in 2016 "*Le guide du Prisonnier en Belgique*". Het werd geïnspireerd op de Franse versie. Dit boek is zéér geschikt voor de Belgische gedetineerde, al is het bijzonder jammer dat er enkel een Franstalige versie bestaat. Initiatieven voor een Nederlandstalige versie lijken ons meer dan welkom.

In tegenstelling tot het Bajesboek komt het minder academisch over. Het bevat wel verwijzingen naar de Basiswet of het Algemeen Reglement én naar de Europese gevangenisregels, maar is verder minder kwistig met bronvermeldingen. Over het recht op arbeid schrijft men bijvoorbeeld dat in principe de administratie erover moet waken arbeid ter beschikking te stellen, maar dat er in heel wat gevallen geen werk wordt aangeboden. De auteurs schrijven dat het aandeel werkers voor alle penitentiaire inrichtingen in het land 40% bedraagt, maar ze laten na hiervoor de bron te vermelden.

Het boek informeert over alle onderwerpen die ook zijn Nederlandse tegenhanger aansnijdt, maar besteedt bovendien aandacht aan het strafrechtelijk onderzoek, de voorhechtenis en de beroepsmogelijkheden. Verder is het anders van opzet. Het behandelt de verschillende thema's in de vorm van vraag en antwoord – een FAQ zo je wil. Het antwoord is uitgebreid en begint vaak met de relevante aanbeveling uit de Europese gevangenisregel (gearceerd) om vervolgens te verwijzen naar de Belgische regelgeving en ten slotte de praktijk. Het boek is in een helder en duidelijk Frans geschreven en doorlucht met cartoons die het extra aantrekkelijk maken. Zoals zijn Nederlandse evenknie is het een naslagwerk en bevat het een duidelijke inhoudstafel én een index.

Eigen aan werken die vooral wetgeving behandelen is het op sommige punten al verouderd en heeft het nood aan een actualisatie. Het is echter een boek dat in de Belgische gevangenisbibliotheken niet mag ontbreken. Bovendien is het al gebonden en lijdt het niet aan het euvel van het Bajesboek dat we zelf moesten ondervinden: dat er bij het lezen bladen loskomen. Ironisch genoeg geven de Nederlandse auteurs bij de bespreking van de aansprakelijkheid voor schade aan justitie-eigendom precies het los zitten van pagina's van hun eigen boek als voorbeeld. Een "*gedetineerde die het Bajesboek leende uit de bibliotheek en niet mededeelde dat er een aantal pagina's loszat*" (p. 197), werd hiervoor aansprakelijk gehouden!

15 p. 258 – dit schema van 2016 is als bijlage in het boek opgenomen (p. 368-370).

16 Het Nederlandse klachtenrecht voor gedetineerden vormde de bron voor het onze en is derhalve zeer vergelijkbaar. Parl. doc. Kamer, 50 1076/001, Eindverslag van de commissie "basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden", p. 99 e.v.

17 Gezien de prevalentie van aanwijzingen voor een licht verstandelijke beperking in de gedetineerdenpopulatie. Communicatie prof. X. Moonen (Brussel, 22 november 2019). Zie ook: R.R. den Bak, A. Popma, L. Nauta-Jansen, P. Nieuwbeerta, & J.M. Jansen, *Psychosociale criminogene factoren en neurobiologische kenmerken van mannelijke gedetineerden in Nederland*. Leiden, WODC, 2018, p. 59-60.